

**T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ORTA ASYA'DAN GÜNÜMÜZE
TÜRKLERDE KEÇEDEN YAPILMIŞ
ÇADIR MEFRUŞATI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yeliz ERENGÜL

**Enstitü Anasanat Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Enstitü Programı : Tekstil ve Moda Tasarımı**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hülya TEZCAN

OCAK – 2019

T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

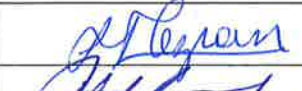
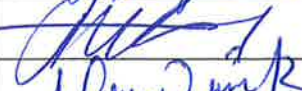

ORTA ASYA'DAN GÜNÜMÜZE
TÜRKLERDE KEÇEDEN YAPILMIŞ
ÇADIR MEFRUŞATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yeliz ERENGÜL

Enstitü Anasanat Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Enstitü Programı : Tekstil ve Moda Tasarımı

Bu tez 12/02/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Hülya Tezcan	Başarılı	
Prof. Dr. Esin Sarıngül	Başarılı	
Dr. Öğr. Ü. Nursen DEĞERLİ	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yapılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının çalışmalarından yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yeliz ERENGÜL
İstanbul, 2019

ÖNSÖZ

İnsanoğlu var olduğu günden beri estetik ve güzellik arayışı içinde olmuş yaşıadığı mekânlar, kılık kıyafet ve mimari gibi bir çok alanda ortaya çıkan ürünlerin sadece işe yarar olmasıyla veya ihtiyaçlarını karşılamasıyla yetinmemiştir. Elbette farklı coğrafi şartların ve iklim koşullarının ortaya çıkan ürünler üzerinde etkisi büyüktür. Ortaya çıkan her ihtiyaç; renk, motif, malzeme, teknik ve kompozisyon gibi öğeleri de beraberinde getirmiş ve bu öğeler bir süre sonra o toplumun kültürel değerini haline gelmiştir. “Orta Asya”dan günümüze Türklerde keçeden yapılış çadır mefruşatı” başlıklı bu tezde; geçmişten günümüze keçe sanatının, keçeden yapılış çadır yaşamının ve özellikle çadırın i döşemesinin (mefruşat) Türk Kültürü içerisindeki yeri ve önemine değinilmiştir. Keçenin tanımı yapılış, Orta Asya”dan günümüze keçe sanatının tarihsel gelişim süreci incelenmiş barınma (adır), giyinme (kepenek, çizme vb.) ve dekorasyon (yer yaygısı, yastık, nazarlık vb.) olarak keçenin kullanım alanları ortaya konmuştur.

Türklerin kültürel kimliğinin bir parçası olan keçe, köklü bir geçmişe sahip olmasıyla unutulmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatlarımız arasında kendini ne çıkarmayı başarmıştır. Farklı malzemelerle birleştirilmesi, ürün çeşidinin çoğaltılması ve farklı formlara girmesi gibi özellikleriyle de keçeyi ve keçe sanatına olan ilgiyi arttırmış özellikle tasarımcıların gözdesi haline gelmiştir.

“Orta Asya”dan günümüze Türklerde keçeden yapılış çadır mefruşatı” başlıklı yüksek lisans tezinde, çalışmalarıma yön veren değerli Hocam Prof. Dr. Hülya TEZCAN’a teşekkür eder saygılarımı sunarım.

Maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ve her anımda her zaman yanımda olan aileme, Keçe Sanatını bana öğreten ve sevdiren çok kıymetli Keçe Ustası Mehmet GİRGI’e, yüksek lisans yapmamda destek olan tüm sanatçı dostlarım ve meslektaşlarıma araştırmalarımda bana destek olan arkadaşım Hakan KAYGUSUZ’a sonsuz teşekkürler.

Yeliz ERENGÜL

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ŞEKİL LİSTESİ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KEÇE’NİN TANIMI VE TARİHÇESİ	3
1.1. Hunlarda Keçe	5
1.2. Göktürklerde Keçe.....	6
1.3. Uygurlarda Keçe.....	7
1.4. Selçuklularda Keçe	8
1.5. Osmanlılarda Keçe	8
1.6. Keçenin Hammaddesi Olan Yünün Genel Özellikleri	10
1.6.1. Yün Lifinin Yapısı	10
1.6.2. Yün Lifinin Fiziksel Özellikleri	12
1.6.3. Yün Lifinin Kimyasal Özellikleri	13
1.7. Keçe Yapım Teknikleri	15
1.7.1. epme Keçe Ön İşlemleri	15
1.7.1.1. Yünün Hazırlanması	15
1.7.1.2. Yünün Boyanması	18
1.7.1.3. Desenin Hazırlanması	20
1.7.1.4. Saçma ve Sarma	22
1.7.1.5. Tepme ve Pişirme (Keçeleştirme)	23
1.7.2. Tepme Keçe Bitim İşlemleri	25
1.7.2.1. Tepme Keçede Yıkama ve Kurutma	25
BÖLÜM 2: ORTA ASYA’DA ÇADIR KÜLTÜRÜ	26
2.1. Çadırın Tarihçesi	26
2.2. Çadırda Yaşam kültürü	28
2.3. Orta Asya’da Çadırın Genel Özellikleri	32

2.3.1. Taşınabilirlik	32
2.3.2. Sökülüp Takılabilirlik	33
2.3.3. Adaptasyon ve Uygunluk	34
2.4. Orta Asya'da Çadırın İç Döşemesi (Mefruşat)	36
2.4.1. Döşemenin (Mefruşat) Tanımı	36
2.4.2. Çadırın İç Döşemesindeki Düzenleme	36
2.4.2.1. Mekânsal Kurgu	37
2.4.2.2. Aydınlatma	39
2.4.2.3. Malzemeler	41
2.4.2.4. Renk	42
2.4.2.5. Bezeme (Süsleme)	43
BÖLÜM 3: UYGULAMA ÜZERİNE	44
3.1. Günümüzde Keçe	44
3.1.1. İğneli Keçe Tekniği	47
3.1.2. Keçe Üzerine Aplike Tekniği	48
3.1.3. Shibori Tekniği	49
3.1.4. Avalon Tekniği	49
3.1.5. Shenille Tekniği	49
3.2. Keçeden Yapılmış Çadır Modelinin Tanıtımı	50
SONUÇ	57
KAYNAKÇA	59

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1: Keçeden yapılmış bir göçebe çadırı.....	3
Şekil 2: Farklı renklerde ıslak (tepme) keçe örnekleri.....	4
Şekil 3: Pazırık kurganından çıkan keçe applike (Anonim, 2011).	5
Şekil 4: Sarayda giyilen kıyafetlerden bir yansıma	9
Şekil 5: Osmanlı döneminde keçeden yapılmış sikke, börk, çoban kepeneği, çorap.	10
Şekil 6: Soldaki yün lifinin fiziksel yapısı. Sağdaki ise yün lifinin mikroskop altındaki boyuna görüntüsü	11
Şekil 7: Damızlık koyun kırkımı.....	12
Şekil 8: Dünya üzerinde bulunan en eski yün tutamı.....	16
Şekil 9: Koyun yıkama havuzu.	17
Şekil 10: Islak keçe yapımı (Orijinal, 2014).....	18
Şekil 11: Boya kazanında yünü renklendirme işlemi (İkonium Atölyesi Keçe Ustası Mehmet Girgiç)	19
Şekil 12: Boya Kazanı ve Ocak (Tire, 1992).....	20
Şekil 13: Desenleme işlemi (İkonium Atölyesi Keçe Ustası Mehmet Girgiç)	21
Şekil 14: Yünün saçılması (İkonium Atölyesi Keçe Ustası Mehmet Girgiç).....	22
Şekil 15: Saçılan yünün rulo yapılması (İkonium Atölyesi Keçe Ustası Mehmet Girgiç).....	23
Şekil 16: Keçeleştirme ve pişirme işlemi (İkonium Atölyesi Keçe Ustası Mehmet Girgiç, Teresa My O'brien).....	24
Şekil 17: Minusink steplerinde kaya üzerine çizilmiş en eski çadır tasvirleri. Boyar Dağı (Togar Kültürü) M.Ö. VII. Yüzyıl	26
Şekil 18: Tanrı Dağları'nın (Tiyen-Şan) Doğu Türkistan cephesinde bir yamaçta yeni kurulmakta olan yurt'un (öyün) ahşap konstrüksiyonu. Tanrı Dağları'nda bozkır (step) kültürü yaşayışını aksettiren bir görünüş.	27
Şekil 19: Türk çadırının iç görünüşü.....	29
Şekil 20: Türklerde ve Tureglerde kullanılan yurtların dışarıdan ve içeriden görüntüleri. (Soldaki yurt Song göl- Kırkızistan; Sağdaki ise Gandafabao, Burkina Faso)	30
Şekil 21: Orta Asya çadırının (yurt), kuruluş aşamaları	31
Şekil 22: Taşınması ve kurulması kolay olan çadırın kurulumu.....	32
Şekil 23: Kurulumu tamamlanmış bir Türk çadırı.	33

Şekil 24: “Çum” veya “kapa” adı verilen ve ağaç kabuklarıyla kaplanan çadır örneği.	34
Şekil 25: Göçebe Moğol halklarına özgü keçe kapaktan yapılmış evler	35
Şekil 26: Çadırın içinden bir görünüm.	38
Şekil 27: Çadırın içinde heybelerin asıldığı bölümden bir görünüm.	39
Şekil 28: Aydınlatılan çadırın dıştan görünümü.	40
Şekil 29: Çadırın duvarına asılmış el emeği kilimler	41
Şekil 30: Çadırın iç bölümünde el yapımı süslemeler	42
Şekil 31: Tamamen geleneksel tepme keçe yöntemiyle yapılmış farklı uygulamaların bir araya getirildiği modern bir duvar panosu.	44
Şekil 32: Minyatürden yapılmış semazen resminin iğneli keçe tekniğinde yapılış aşaması.	47
Şekil 33: Stilize edilmiş çift başlı kartal motifinin keçeden yapılmış bir yeleğin sırtına iğneli keçe tekniğiyle yapılışı	48
Şekil 34: Çift başlı kartal motifinin, applike tekniğine benzer bir yöntemle yapılmış panosu	48
Şekil 35: Çiniden uyarlanarak yapılmış kuş motifli keçe yastık.	49
Şekil 36: Çadır iskeleti için tabaka keçe hazırlama (yünü yayma).	50
Şekil 37: Yünün keçeleştirilerek kumaş haline getirilmiş aşaması.	51
Şekil 38: Kumaş haline getirilen keçeyi desenleme (iğneleme tekniği).	51
Şekil 39: Etekleri desenlenen keçe parçalarının çadır iskeletine birleştirilmiş görünüşü.	52
Şekil 40: Birleştirilen yerlerin dikiş tekniğiyle süslenmesi	52
Şekil 41: İğneleme tekniğiyle desenlenmiş çadır yastığı.	53
Şekil 42: İğneleme tekniğiyle desenlenmiş çadır yolluğu.	54
Şekil 43: İğneleme tekniğiyle desenlenmiş çadır yastıkları.	54
Şekil 44: Çadır ve çadırdaki kullanılan bazı mefruşatlardan bir görünüş.	55
Şekil 45: Çadır ve çadırdaki kullanılan bazı mefruşatlardan bir görünüş (devam).	55
Şekil 46: Çadır mefruşatlarından bir görünüş.	56
Şekil 47: Çadır mefruşatlarından bir görünüş (devam).	56

Tezin Başlığı: Orta Asya'dan Günümüze Türklerde Keçeden Yapılmış Çadır Mefruşatı	
Tezin Yazarı: Yeliz ERENGÜL	Danışman: Prof. Dr. Hülya TEZCAN
Kabul Tarihi: 12_/02_/2019	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 61 (tez)
Anasanat Dalı: Tekstil ve Moda Tasarımı	Programı: Tekstil ve Moda Tasarımı
<p>“Orta Asya'dan günümüze Türklerde keçeden yapılmış çadır mefruşatı” başlıklı yüksek lisans tezinde; geçmişten günümüze keçe sanatının, çadır yaşamının ve iç döşemesinin Türk Kültürü içerisindeki yeri ve önemine değinilmiştir. Keçenin ortaya çıkışı araştırılmış, Orta Asya'dan günümüze keçe sanatının tarihsel gelişim süreci incelenmiştir. Ayrıca çadır kültüründe keçenin kullanım alanları ortaya konmuştur.</p> <p>Keçe yapımında kullanılan araç ve gereçler ile uygulanan yöntemler, keçe ürünlerde kullanılan ve bölgesel özellik bulunduran, renk, motif ve desenler de incelenmiş, sahip olduğu geleneksel değerler göz önünde bulundurularak, Türk toplumlarının ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli yöntemlerle bütünleştirilerek çadırın iç ve dış düzeninde, kıyafetlerinde ve günlük ihtiyaçlarında keçenin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmüştür.</p>	
Anahtar Kelimeler: Keçecilik, keçenin tarihçesi, keçede kullanılan malzemeler, keçe desenleri, Türk çadırı, çadır mefruşatı	

Nişantaşı University, Institute of Social Sciences Post Graduate Thesis Summary

Title of Thesis: From Central Asia To Nowadays: Felt Furnishing of Tents At Turks	
Author of Thesis: Yeliz ERENGÜL	Consultant: Prof. Dr. Hülya TEZCAN
Acceptance Date: 12_/02_ /2019	Number of Pages: vi (front) + 61 (thesis)
Main Art: Textile and Fashion Design	Programme: Textile and Fashion Design
<p>At master thesis titled “From Central Asia to Nowadays: Felt Furnishing of Tents at Turks” importance and place of felt art, tent life and tents” interior furnishing at Turkish culture from past to nowadays was explained. Felt’s finding was researched and process of historical development of felt art from Central Asia to nowadays was examined. Furthermore, the usage areas of felt at tent culture were introduced.</p> <p>The tools and materials used in making felt, as well as the applied methods; colours, patterns, and designs specific to the region were examined, and considering traditional values and in combination with various methods, it was observed that felt was intensively used inside and outside of tents, in clothes and for daily needs</p>	
Keywords: Feltworks, history of felt, materials used at felt, felt patterns, Turkish tent, tent furnishing	

GİRİŞ

Bilindiği gibi Türkler yüzyıllar boyunca göçebe bir toplum olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Göçebe yaşamın etkisiyle ortaya çıkmış olan çadırı, kolay kurup sökebilecekleri, gittikleri her yere rahatlıkla taşıyabilecekleri ve ihtiyaçlarına göre farklı büyüklükte ve biçimde oluşturmuşlardır. Bundan dolayı Türkler için çadır yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olmuş ve yaşamlarında çok önemli bir yer tutmuştur.

Türklerin en eski barınağı olan çadır, mimarlık tarihimizin başlangıcı niteliğindedir. Bunun yanı sıra Orta Asya'ya özgü göçebe yaşam biçiminin bir ögesi olarak gelişim gösteren keçeden yapılmış çadır kültürü, Türk toplumlarının sanat anlayışlarını ve yaşam tarzlarını aktarmada etkin rol oynamıştır. Çadırın elle tutulup gözle görülür her ögesi yani içte ve dışta kullanılan keçenin rengi, iç düzeni ve bezemesi gibi bir çok özelliği o çadırda yaşayanların hayatı nasıl algıladıklarını yansıtır. Bundan ötürü Türk sanatında önemli bir yere sahip olan Türk çadırları süsleme sanatımızın önemli kaynaklarından biri olarak değerlendirilebilir.

Birinci bölümde bahsedilen keçenin, tanımı yapılmış çadırın gerek iç döşemesi gerekse dışında kullanılan keçenin çok farklı alanlarda da varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Çadır kaplama, giyim kuşam, iç döşemenin haricinde halk kültürünü ve edebiyatını yansıtan bir unsur olmuştur. Ayrıca iyi bir yalıtım malzemesi olan keçe bu özelliğiyle de göçebe Türkler tarafından tercih edilmiştir. Neredeyse insanlık tarihi kadar eski olduğunu bildiğimiz keçenin tarihine değinilmiş Türk devletlerinin kültürünü yansıtan çok önemli bir unsur olduğu ortaya konmuştur.

Keçenin hammaddesi olan yün lifinin yapısı incelendikten sonra diğer liflerde bulunmayan üstün özellikleri keçeleşme özelliği gibi araştırılmış fiziksel ve kimyasal özellikleri detaylandırılmıştır. Islak (tepme) keçe yapımıyla ilgili yünün temizlenip atölyeye gelmesiyle başlayan hazırlık aşaması, boyanıp taranarak keçeyi sanata dönüştürmede en önemli basamak olan desenlemeye kadar ve en az bu işlem basamağı kadar önem arz eden tepme ve pişirme (keçeleştirme) basamaklarına değinilerek detaylı açıklamalar yapılmış görsellerle desteklenmiştir.

İkinci bölümde ise; sanat tarihi ve kültürümüzün en karakteristik yapılarının önünde gelen çadırın tanımı yapılmış tarihçesi, genel özellikleri, iç ve dış çevreyle olan ilişkisi ve yaşam kültürüyle ilgili özelliklerinin kuşaktan kuşağa aktarıldığı ortaya konmuştur.

Çadırın genel özellikleri olan bir yerden bir yere göç esnasında rahat taşınabilirlik, uygun bir yer bulunduğu kolayca sökülüp takılabilirlik ve çadırın kurulduğu yere adaptasyon ve mevsime uygunluk başlıklarıyla ilgili bilgiler detaylandırılmıştır. Bir diğer özelliği ise; keçeden yapılmış olan çadır örtüsünün alt kenarları kıvrılarak hava sirkülasyonu artırılmış,kışın örtü sayısı fazlaştırılarak ısı içeride muhafaza edilmiştir.

Çadırın iç döşemesi (Mefruşat) başlığı altında ise; döşemenin,Türklerin çadır yaşantısını kolaylaştırıcı eşyalar olarak tanımı yapılmış,döşemelerde ağırlıklı olarak keçenin kullanıldığı özellikle iç mekanda kullanılan yaygıların,örtülerin değişik motiflerle ve renklerle bezendiği görülmüştür. Ayrıca bugüne kadar varlığını devam ettirmeyi başaran keçenin günümüzdeki durumuna değinilmiş geleneksel yöntemler dışında bizim kültürümüze ait olmayan ama bir çok ustanın ve sanatçının keçeeye yeni bir boyut kazandırmak adına kullandıkları tekniklerden bahsedilmiştir.

Kültürel kimliğimizin parçası olan el sanatlarımızdan keçecilik ilk çağlardan başlayarak Türk insanının giyinme, barınma, süslenme ve mefruşat gibi gereksinimlerini değişim ve gelişim göstererek günümüze kadar taşımıştır.

Orta Asya „dan Günümüze Türklerde Keçeden Yapılmış Çadır Mefruşatı başlıklı bu tez Türk sanatı içinde önemli bir yeri olan keçenin ve çadır kültürünün kaybolmaya yüz tutmuş sanatlar arasında yer almaması gerektiği düşüncesiyle ve bu sanatın yeniden canlandırılıp yaşatılması ve elbette geliştirilerek geleceğe aktarılmasına katkıda bulunmak amacıyla yazılmıştır.

BÖLÜM 1: KEÇE'NİN TANIMI VE TARİHÇESİ

Sanat, bir toplumun geçmişinden bugününe maddi ve manevi değerlerini yansıtan kültürel bir olgudur. Türk sanatının gelişim sürecine baktığımızda Orta Asya'da; Büyük Hun İmparatorluğu, Göktürkler, Uygurlar, İran ve civarında Büyük Selçuklular, Anadolu'da ise;

Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde ilerleme kaydedildiği görülmektedir. Türk kültürünü yansıtan sanatlardan biri olan Keçecilik de Orta Asya coğrafyasından çeşitli yollarla Anadolu topraklarına aktararak gelişim göstermiştir.

Keçenin tarihsel süreci incelendiğinde Çin yazılı kaynaklarında da karşımıza çıkmaktadır. "Çinliler, Hunların kubbeli keçe çadırlarına, „ch“iung-lu“ demişlerdir. Bu söz; sonsuzluk, boşluk, kubbe, barınacak yer anlamını taşımaktadır. Türklerde arabalı evler, Çin Devleti tarihinde kesin olarak görülmektedir" (Gür, 2012: 1177). Tarihi süreç içerisinde Türk kültürünün vazgeçilmezi olan keçe, yaşamsal ihtiyaçların yanında Türk toplumunun bir parçası olma özelliği kazanmıştır. Komşu devletlerin tarihinde bahsedilecek kadar kullanım alanı geniş bir ürün olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 1: Keçeden yapılmış bir göçebe çadırı.

Kaynak: <https://tr.depositphotos.com/2652002/stock-photo-yurt-nomads-tent.html> (15 Aralık 2017).

Türk kültüründe önemli bir yer tutan keçe çeşitli alanlarda kullanılan bir ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun yıllar göçebe bir yaşam sürdüren Türkler keçeyi özellikle yaşam alanları olan çadırlarda, çadırların taban döşemesinde, bebeklerin kundaklarında, çuvallarda, at eyerlerinde, çizmelerde, çobanların sırtlarındaki abalarda ve bunun gibi çeşitli yerlerde kullanmışlardır. Türklerin göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçmesiyle birlikte sanayileşmenin de etkisiyle farklı türde ve yapıda ürünlerin ortaya çıkması keçenin kullanım alanını daraltmıştır. Bu nedenle insanların keçeğe verdiği değer günden güne azalmış ve keçenin ve keçeciliğin unutulmasına neden olmuştur (Sevinç, Oyman, 2016: 264-265).

Keçe, yünün uygun bir ortamda belli derecedeki su ve sabun desteği ile farklı tekniklerle sıkıştırılmasından var olmuş atkısız ve çözümsüz tekstil ürünü şeklinde tanımlanmıştır (Begiç, 2015: 157). Diğer bir tanımda, Keçe, koyunlardan, keçilerden elde edilen yünün veya kılın basınç ve sıcak suyla baskılanmasıyla meydana gelen; atkısı çözümsü olmayan, dokunmamış bir kumaş şeklinde tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğünde keçeci “Keçe yapan veya satan kişi”, keçecilik “Keçecinin yaptığı iş” şeklinde tanımlanmıştır (Yalçınkaya, 2011: 1863).

Şekil 2: Farklı renklerde ıslak (tepme) keçe örnekleri.

Kaynak: Yeliz Erengül, 2017.

1.1. Hunlarda Keçe

Geçmiş çok eski çağlara dayanan Türklerin anayurtları birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Orta Asya'dır. Yaşadıkları coğrafya ve iklim özellikleri yaşam şekillerini ve kültürlerini önemli bir biçimde etkilemiştir. Çevresi yüksek dağlarla kaplı, geniş bozkırlar ve zorlu iklim koşulları bu bölgede yaşayan insanların sert geçen iklim şartlarıyla sürekli mücadele etmesine neden olmuştur. Konargöçer bir yaşam sürmeleri sebebiyle gündelik yaşam içerisinde devamlı hareket halinde olmuşlardır. Konar göçerlik ürünlerin hafif ve taşınabilir malzemelerden oluşmasını gerektirmiştir (Şahin, 2016: 27).

Göçebe bir yaşam sürmeleri, yerleşik düzene geçinceye kadar çadır kültürü Türk topluluklarının vazgeçilmez bir yaşam biçimi olmuştur. Çünkü geniş bozkır bölgelerinde hayvancılık yapmaları, yaylak ve kışlak gibi nedenlerden dolayı sürekli yer değiştirmek durumunda kalan Türk topluluklarının yaşadıkları çadırlar onlar için engel oluşturmamıştır. Taşınabilir bir malzeme olması, genellikle keçe ve hayvan derisinden yapılmış dayanıklı yaşam alanı olma özelliği kazanmıştır. Bütün bu özellikleri dikkate aldığımızda çadır sanatı gerek şekilsel özellikleri gerekse üzerine yapılmış işlemleri ile Türklerin İslamiyet ile tanışmasıyla birlikte mezar yapılarını da etkilemiştir

Şekil 3: Pazırık kurganından çıkan keçe applike (Anonim, 2011).

Kaynak: Çeliker, 2011: 13.

Orta Asya'da yaşamış olan Türklerin sürdürdükleri konar göçer yaşam tarzı barınmalarının yanında giyimlerini de etkilemiştir. Ürettikleri ve doğadan avladıkları çeşitli hayvanların deri ve yünlerinden faydalanarak soğuk iklim koşullarına uygun giysiler üretmişlerdir. Hunlar döneminde kurganlarda bulunan malzemeler dönem hakkındaki giyim konusunda bilgi vermektedir. "Kurganlardan çıkarılan materyaller arasında, Hun erkeklerinin giydiği deri veya keçe elbiseler, kulaklıklılı keçe başlıklar, dokuma bezden veya yünden iç çamaşırlar, kendir liflerinden dokunmuş beyaz ince kumaştan imal edilmiş gömlekler, keçeden yapılmış bir kaftan, deriden yapılmış bol veya dar pantolon, tokası üzerinde bazen süslü plakalar bulunan deri kemer, kuşak, tabanları sert diğer kısımları yumuşak deriden çizme veya bot ve keçe/yün çorap kullanmaktaydılar" (Çoruhlu 2002: 54-76; Akt: Begiç, 2016: 290).

1.2. Göktürklerde Keçe

Tarihi süreç içerisinde keçe Türk'ün değerli yaşam alanı olan çadırından, yaşamlarını idame ettirmek için giyim kuşamlarına kadar pek çok alanda kullanılmıştır. Tekerlemelerde, oyunlarda kendini gösteren keçe, bazen de romanların ve şiirlerin satırlarında kendini göstermiştir. Türk geleneklerine ve milli edebiyatına yansıyan keçe: Göktürklerin "tuli" olarak adlandırılan keçe bebekler ile mezara gömülmesi inanç alanında da keçenin etkisini göstermektedir (Yalçınkaya, 2011: 1932).

Hun kültürünün devamı olarak da adlandırılan Göktürklerde aynı kültürün ve sanatın devamını sürdürmüşlerdir. Diğer Türk devletleri gibi Göktürklerde Orta Asya'nın çetin ikliminden korunmak için keçeyi çok farklı kullanım alanları için üreterek zorunlu ihtiyaçlarını gidermeyi sürdürmüşlerdir. Ayrıca "Göktürklerde keçe örtüler; kağanların tahta çıkış törenlerinde kullanılmış, kendisine bağlı beyler tarafından bir keçe üzerinde havaya kaldırılması ve daha sonra güneşin döndüğü yönde, dokuz kez otağın etrafında döndürülmesi geleneğinde yer almıştır" (Akt: Esin, 1978: 104; Begiç, 2015: 157-158).

Göktürkler döneminden, günümüze kadar gelen kalıntılar üzerinde yapılan araştırmalarda Borovka (1927) keçe malzemesi olarak kullanılan bezemelerin o yıllardaki balbalların üzerlerine işlenmesi Türk keçecilik sanatı açısından önemli bir değere sahiptir (Ergenekon, 1999: 19). Diğer taraftan Göktürk tasvir eserlerinin

çoğunluğunu meydana getiren heykel sanatı da çok fazla balbal anıtlarında kendini göstermektedir.

1.3. Uygurlarda Keçe

İslamiyet öncesi Türk devletleri arasında yerleşik hayata geçen ilk Türk boylarından biri olan Uygur devleti, Gök-Türk devletinin getirmiş olduğu kültürel değerler üzerine kurularak bozkır kültürü geleneğini sürdürmüşlerdir. Uygurlar IV-V. yüzyıllarda Kaoche olarak ifade ettikleri, Göktürk devleti döneminde onların hâkimiyeti altında yaşamışlardır. II Göktürlere kadar aralıklı zamanlarda Göktürlere ve Çinlilere saldırılarına rağmen Uygurlar II Göktürk döneminde tekrar Göktürk himayesine girmek mecburiyetinde kalmıştır. Ancak 742-743 yıllarında Uygurlar Basmıl ve Karluklarla bir araya gelerek Göktürk devletini yıkmışlardır. 744 ise Uygur Yabgusu Basmıllarla savaşarak onları yenmiş ve Uygur devletini kurmuşlardır (Çandarlıoğlu, 2003: 65-66).

Türk kültür tarihine katkıları konusunda ilk aklımıza gelen Uygur Türklerinin ortaya koymuş olduğu maddi ve manevi nitelikteki eserleridir. Yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte mimari, heykel, yazı, resim, müzik sanatları gibi geniş alanlarda ortaya koydukları eserlerle hem Türk kültürüne hem de dünya kültürüne önemli katkı sağlamışlardır (Gömeç, 2016: 45).

Yerleşik hayata geçen Uygurların yaşam sürdürdükleri bölgelerdeki toplulukların dini olan Manihaizm ve Budizm'in etkisini gösteren tapınaklar inşa ettikleri ve duvarlarına çizdikleri duvar resimlerinden o döneme ait giyim kuşamları hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Giyimlerinin yerleşik hayata uygun bir şekilde görselliğin ön planda olduğu, şapkaların inandıkları dinin değerlerine uygun olarak uzadığı ve dini desenlerin yoğun olduğu giyim anlayışının ağır bastığı görülmektedir. Türk topluluklarınca çok fazla kullanılan keçe şapka ve külahlara Uygur devleti döneminde inandıkları dini değerlerin etkisiyle tepelikler eklendiği dönemden kalma fresklerden görülmektedir (Ögel, 2000: 204-208; Akt: Begiç, 2016: 291).

1.4. Selçuklularda Keçe

Orta Asyada göçebe yaşam sürdüren Türk toplulukları, başta yaşadıkları çadırlarda olmak üzere, çeşitli eşyaların yapımında yetiştirdikleri hayvanların yünlerinden faydalanmışlar ve küçük taşınabilir el sanatları ürünleri olan halı, kilim, keçe gibi malzemelerin yapımında da kendi geleneksel anlayışlarını yansıtmışlardır (Ergenekon, 1994: 13; Akt: Çeliker, 2011: 2).

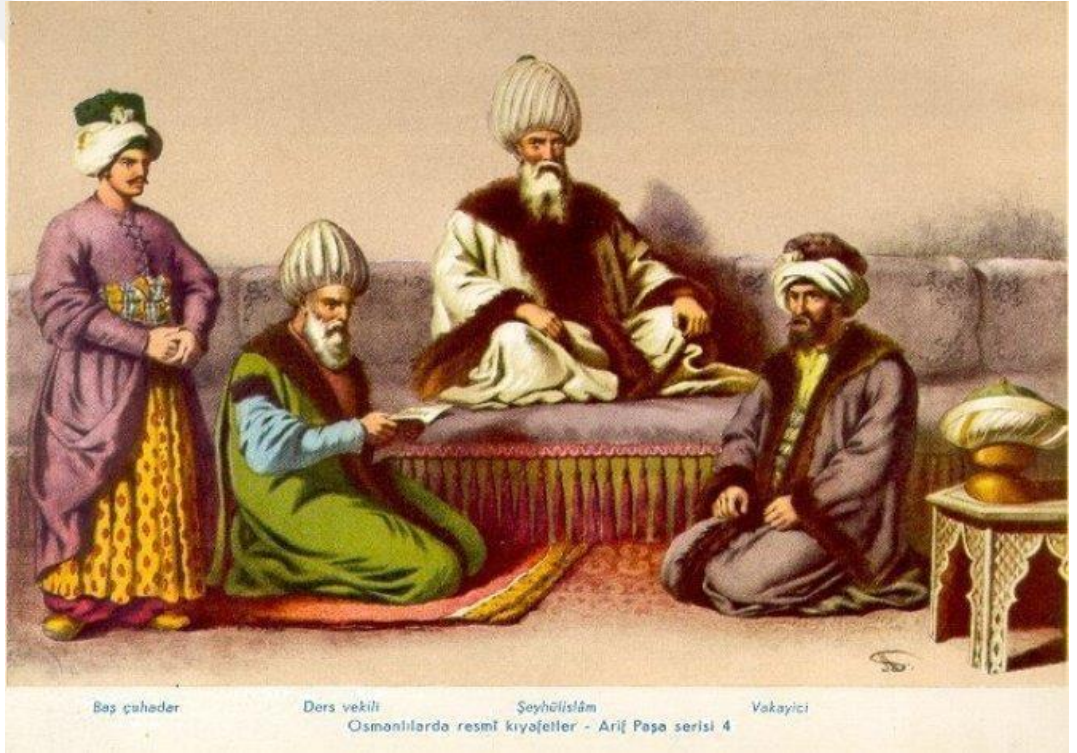
Türk boylarının Anadolu topraklarına göçü, 1071 Malazgirt Zaferi ile başlayan ve 1221-1260 yıllarında Moğol Devleti'nin Türkistan'a saldırısının hız kazanmasıyla birlikte göçler sonucu Anadolu, Türklerin yeni anayurtları olmuştur. Anadolu'daki kültürel değerlerden etkilenerek kendi kültürlerine İslamiyet'in değerleriyle yeni bir değer oluşturmuşlardır (Begiç, 2015: 158). Selçuklu devleti döneminde göçebe ve yerleşik hayatın iç içe geçtiği bir düzenin devam etmesi Orta Asya'da olduğu gibi keçenin çadır olarak kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. 13. yüzyıllarda dönemin önemli âlimlerinden Mevlana'nın Konya bölgesine yerleşmesi ve Mevlevi dervişlerinin halı, kilim gibi ürünlerin yerine daha çok keçe yaygı kullanmaları ve başlarına taktıkları sikkelerin keçeden olması Konya'yı keçenin merkezi haline getirmiştir (Gür, 2012: 1177).

“Selçuklu Türkleri'nde keçe çorap ve çizmeler başta hükümdar olmak üzere halkın geleneksel giysilerinden olmuştur” (www.kemalelitemiz.com). “Tuğrul Bey'in, Gazneliler ile mücadelesinde keçeden yapılmış çizme giydiği kaynaklarda kaydedilmiştir” (Atlıhan'dan Akt: Somçağ ve Akçakale, 2016: 217). Önder'e (1974:6) göre, Selçuklu döneminde sultanlar başlarına “Keykubadi Tac” adını verdikleri ve daha çok keçeden yapılan üç dilimli külah takmışlardır. Sultanların dışında devletin önde gelenleri ve dönemin âlimleri de başlarında çok fazla sivri olmayan keçeden külah giymişlerdir.

1.5. Osmanlılarda Keçe

Anadolu toprakları irili ufaklı birçok beyliğe ve devlete ev sahipliği yapmıştır. Anadolu Selçuklu devletinin parçalanmasından sonra kurulan ve bir cihan devleti olarak hüküm süren Osmanlı devleti de bunlardan biridir. Altı yüzyıl ayakta kalmış bu devlet üç kıtayı

hâkimiyeti altına almıştır. Geniş toprak parçasına hâkim olması sınırlarının içerisinde varlığını sürdüren çeşitli etnik grupların yer alması çok kültürlü bir yapıyı beraberinde getirmiştir. Bu yapıdaki çeşitlilik başta giyim kuşam olmak üzere günlük yaşamlarına da yansımıştır. Bunun paralelinde kültürel zenginlikleri, gelenek ve görenekleri birbirinden etkilenmiş ve bu etkilenme yaşamlarının olağan bir parçasını oluşturmuştur. “Osmanlılarda kıyafet, toplum yaşamının ifadesi olmuş, giysinin kumaşı kadar, renginin de bir anlamının olması bunun yanı sıra giyen kişilerin toplumdaki statüsünün belirlenmesinde büyük rol oynamıştır. Ayrıca, giyenin mevkii ne olursa olsun, giysileri giydiği yere ve zamana göre değişmektedir. Törende ve seferde giyilenler günlük giyilenlerden farklıdır” (Begiç, 2016: 292).

Şekil 4: Sarayda giyilen kıyafetlerden bir yansıma.

Kaynak: <https://www.tekstilbilgi.net/osmanli-doneminde-kiyafet.html> (Aralık 2017).

Orta Asya’dan Anadolu’ya göçle birlikte yeni bir yaşama başlayan Türkler giyim kuşam kültürlerini de bu değişime uygun hale getirmişlerdir. Anadolu coğrafyası yerleşik yaşama uygun olduğundan gelen toplulukların büyük bir kısmı bu yaşam biçimini seçmiştir. Böylece yerleşik yaşamın gerektirdiği ihtiyaçlar öne çıkmıştır. Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde toplumsal yaşam biçimi

çok köklü değişikliklere uğramamış ve halkın giyim kuşam alanındaki keçe ürün ihtiyaçları Ahilik sistemi içerisinde yapılaşan keçeci esnafı tarafından karşılanmıştır. Bu dönemlerde giyim alanında yelek, pantolon, yamçı (pelerin), çorap, çizme, çoban kepeneği üretilmiştir. Özellikle keçe başlıklar toplumda statü belirlemede önemli rol oynamıştır. Askeri teşkilatta kullanılan keçe başlıklar da rütbeleri belirleyen unsurlar olmuştur. Diğer taraftan, farklı tarikat mensuplarının kullandığı keçe ürünler onların toplumda tanınmalarını sağlamıştır. Bu yönüyle keçe örtünme ve kötü hava koşullarından korunma işlevi dışında statü belirleyen bir işlevi de yerine getirmiştir (Begiç, 2016: 295). Velense, keçe, kebe, saçaklı kebe gibi yünlü dokumaların saraya ulaşması kalitelerinin yüksek olduğunu gösterir. Buradan Osmanlı Keçeciliğinin bir taraftan geleneksel Türk Keçeciliği diğer taraftan batıdan Yahudilerin getirdiği yünlü dokumacılık tekniklerinin uygulanmasıyla yeni bir ivme kazandığı görülmektedir (Tezcan, 2015: 253).

Şekil 5: Osmanlı döneminde keçeden yapılmış sikke, börk, çoban kepeneği, çorap.

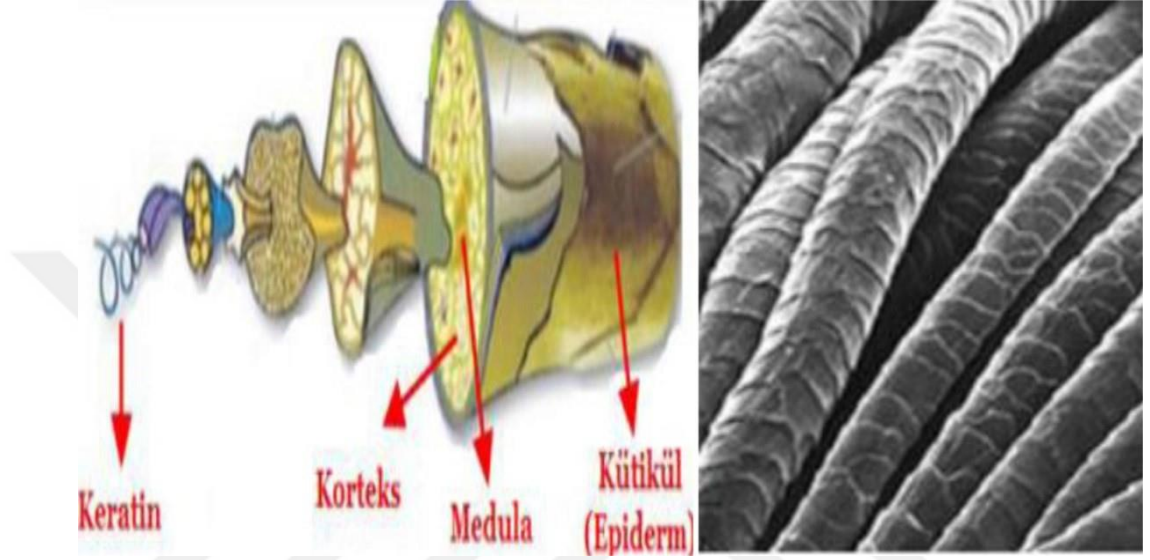
Kaynak: Akyürek, 2016: 101-104.

1.6. Keçenin Hammaddesi Olan Yünün Genel Özellikleri

1.6.1. Yün Lifinin Yapısı

Birçok ülke için önemli bir endüstri dalı olan, koyun üretimiyle elde edilen yün bölgesel olarak kalite farklılığı gösterir. Protein yapıdaki yün keratinden meydana gelmektedir. Başta tekstil olmak üzere çeşitli alanlarda kullanılan daha çok kıvrımlı, küçük, şekillenebilir ve uzun olması gerekçesiyle hayvansal liflerin en başında gelmektedir. Çeşitli iklim özelliklerine sahip olan Anadolu'da farklı koyun türleri karşımıza

çıkılmaktadır. Bu koyunlardan kırkım yoluyla elde edilen yünlerin yapısı değişiklik göstererek eğrilip, bükülmek suretiyle farklı yapıda iplikler elde edilir. Birleşik biyolojik yapı sistemine ve karmaşık kimyasal yapıya sahip olan yün lifinin üç farklı tabakadan (epiderm, korteks, medula) oluştuğu mikroskop altında incelendiğinde net bir şekilde görülür.

Şekil 6: Soldaki yün lifinin fiziksel yapısı. Sağdaki ise yün lifinin mikroskop altındaki boyuna görüntüsü.

Kaynak: Akyürek, 2016: 102.

İlkbahar ve sonbahar aylarında (ilk kırkım ve son kırkım) kırkım yoluyla hayvan üzerindeki kirlı kıl örtüsü yani yapağı elde edilir. Yünün kalite farklılığı göstermesi koyunun cinsine bağlıdır. Merinos yünleri, Asya yünleri ve Melez koyun yünleri olmak üzere dünyada üç çeşit yün cinsi söylenebilir. Genellikle Güney Amerika, Güney Afrika, Avustralya'da yetiştirilen merinos koyunlarından ince ve yumuşak lifler elde edilir. Ülkemizde ve çeşitli Avrupa ülkelerinde az miktarda da olsa merinos yünleri üretilmektedir. En kaliteli merinos yünleri ise Avustralya'dadır. Asya yünleri düşük kalitede, uzun ve kaba liflerdir. Sibiryaya, Çin ve ülkemizin de dahil olduğu farklı Asya ülkelerinde üretilmektedir. İngiliz ırkı koyunlarının merinos koyunlarıyla melezleştirilmesiyle elde edilen yün türüdür.

Şekil 7: Damızlık koyun kirkımı.

Kaynak: <http://www.malatyabuyuksehirgazetesi.com/malatya-da-yetistiricilere-uygulamali-koyun-kirkimi-egitimi/6950/> (2017).

1.6.2. Yün Lifinin Fiziksel Özellikleri

Yün tekstil alanında varlığını gösteren geçmiş yıllardan beri hammadde olarak kullanmanın yanında, başta fiziksel ve kimyasal işlevselliği bakımından, fizyolojik yönden başka liflerde olmayan elastikiyet, ısıyı dengeli muhafaza etme, mukavemet (dayanıklılık), incelik-uzunluk, nem çekme, biçimlenme yeteneği, keçeleşme gibi üstün özelliklere de sahip bir lifdir (Harmancıoğlu ve Sarı'dan aktaran, Ergenekon, 1999: 49). Bu özelliklerinden dolayı maddi değeri oldukça yüksek değerli bir dokuma maddesidir. Yün liflerinin fiziksel özelliklerinin incelenmesiyle aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Elastikiyet: Yün liflerin de bulunan en önemli özelliktir. Yün lifinin eski boyutuna geri dönmesi çekim kuvvetinin kısa sürede ortadan kaldırılmasıyla orantılıdır.

Isıyı iyi izole etme: Koyunyünü ısı akımını engellemeye yarayan ve ağırlığı az olan liflerdir. Benzer yapılarını kullanılan dokumaya da aktarırlar. Buna benzer liflerle enli, gür, hafif ürünler yaparak sıcak ve soğuk havanın giriş çıkışını engelleyici yalıtım elde etmek mümkündür. Kışın sıcak tutan benzer lifler yazın serin tutma özelliğine de sahiptir.

Mukavemet (Dayanıklılık): Elyafın uygulanan kuvvetin etkisi yönünde basınca karşı varlığını devam ettirmesidir. Yün dirence karşı çok fazla dayanamaz. Koyun kılı

ıslanınca mukavemeti düşer, uzama kabiliyeti artar. Koyun kılının dayanıklılığının belirlenmesi, bir liften veya birçok lifin bir araya getirilmesiyle tespit edilebilir.

İncelik-uzunluk: Yün lifinin inceliği, çapının mikron cinsinden ifadesidir. Yün lifleri genel olarak inceyse uzun, kalınsa kısadır. Koyun kılının kalınlığı az olan ile uzunluğu arasında uzak olmayan nitelikte bir bağ olduğu söylenebilir. Koyun kılının büyüklüğü benzerlerine göre çok küçük özellik göstermesi onun kalitesinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Liflerin inceliği, mikron ($\mu = 10^{-4}$ cm) ile ölçülüp S simgesiyle gösterilmektedir.

Nem çekme: Çevrede bulunan nemi bünyesine çeken lif koyunyünüdür. Kendi yükünün yüzde elli oranında nemi bünyesinde tutabilir. Yün lifi nem alırken çok fazla oranda sıcaklık ortaya çıkarır. Bu özelliğiyle rahatlık ve sağlığa uygunluk açısından soğuk aylarda tercih edilebilecek en ideal tekstil malzemesidir.

Biçimlenme yeteneği: Bütün kıl kökenli liflere özgü olan bu özellik devamlı olarak meydana gelir ve geçici bir özelliktir. Yün ıslak haldeyken istenilen şekil verilip belli bir basınç uygulanarak kurutulursa verilen şekli koruyabilir. Fakat ısıyla temas ettirildiğinde ilk halini tekrar alır.

Keçeleşme: Bitkisel, madensel ve kimyasal liflerde görülmeyen bu özellik kıl kökenli diğer hayvansal elyafın belirgin özelliğidir. Lif üzerinde bulunan pulların nem, sıcaklık ve basınç yardımıyla, mekaniksel hareketler sonucu birbiri içine geçerek çapraşık bir şekil meydana getirmesidir. Pürüzlü malzemede doku sıkılaşır, uzunluğu çekerek küçülür. İnce yünlerde keçeleşme özelliği daha fazla kendini gösterir. Bazı kumaşların yapımında keçeleşme özelliğinden yararlanılsa da sık yıkanan yünlü ürünlerde istenen bir durum değildir.

1.6.3. Yün Lifinin Kimyasal Özellikleri

Küçükbaş hayvanlardan üretilen yünler incelendiğinde içyapılarında bazı kimyasal maddelerle yabancı öğelerin varlığı karşımıza çıkmaktadır. Hiç bir temizlik aşamasından geçmemiş liflerin bünyesinde yağ ve ter bezlerinden oluşan yağlar ve vakslarla ter tuzları görülmektedir. Aynı zamanda küçükbaş hayvanın yetiştiği bölgeden barındırdığı yabani otlar, yapraklar çeşitli hayvan pislikleri de görülmektedir.

Bu yönden herhangi bir işlemde geçirilmemiş yün ile suyla temizlenmiş yünün ham haldeyken meydana geliş şekli şu şekildedir:

Keratin (Yün proteini)	%33
Ter Tuzları	%28
Yün Vaksı (Yağı)	%12
Anorganik Maddeler	%1

Kaynak: <http://tekstilkutuphane.blogspot.com.tr/2015/06/yun-liflerinin-fiziksel-ve-kimyasal.html> (2017).

Çeşitli hayvansal pislikleri yün yüzeyinden suyla arındırıldıktan sonra yapak ağırlığında biraz düşüş görülmektedir. İri lif kilo gramından üçte birini, kalınlığı az olan lif ise yüzde elliden fazlasını bu sebeple kaybeder. Demet yünün temizlenmesi sonucunda kilo gramındaki düşüşe yöntemde çekim ismi verilir. Çoğunlukla kalın lif yerine az çekimli lif, kalın olmayan lifin yerine de çok çekimli lif ismi verilir.

Keratin: Yünü oluşturan proteinlere keratin denir. Keratin amino asitlerin peptid bağları ile birleşmesi sonucu oluşmuş polimer bileşiklerdir. Keratinin yapısına giren amino asitler; alenin, arginin, serin, sistin, glutamik asid ve leucindir. Kaba formülünün kimyasal bileşimi ise;

Karbon	%50
Oksijen	%22-25
Azot	%16-17
Kükürt	%3-4
Hidrojen	%7

Kaynak: https://www.ankaratb.org.tr/lib_upload/129_Y%C3%BCn_13_09_2012.pdf.

Ter Tuzları: İşlenmemiş liften sulu ekstraksiyon etkisiyle ayrılan öğelere ter tuzları denilmektedir. Ter tuzları, oleik ve strearik asidin potasyum tuzları ile potasyum karbonat barındırır. Bunun yanında ufak molekülü asetik, laktik, valerik ve kaprilik asitleri; daha çok bağımsız şekilde bulunmasının yanında potasyum tuzları halinde de görülmektedir. Ayrıca bunlara benzer şekilde lösin, glisin, trozin vb. serbest amino asitleri görülmektedir.

Kir ve Pislik: Doğal haldeki yün lifler çevreden gelen birçok pislik içerir. Koyun kılı yağının tutkal özelliği göstermesiyle kirlerin koyun kılında tutunur ve ancak bol suyla temizleme, karbonize vb. yollarla temizlenir.

Yün yağı (yün vaksı): Daha çok küçükbaş hayvanlardan elde edilen koyun kılı genel olarak proteinden meydana gelmektedir. Kimyasal yönden koyun kılı, keratin şeklinde isimlendirilen protein grubuna girmektedir. Keratin makro molekülleri katyonik, anyonik hidroksil gruplar ve kükürt içeren, polar ve hidrofob karakterlerde yirmi iki ayrı alfa amino asidinden meydana gelmektedir. En fazla dikkat çeken ise, kükürt bulduran sistsindir; çünkü daha fazla amino asit barındırmaktadır. Zincir yapıları birbirlerine sistin bağları ve tuz köprüleri ile bağlanmıştır. Koyun kılı lifleri doğada bulunan ve doğal olmayan lifler içerisinde çok daha çeşitli moleküller arası çekim kuvvetinin barındığı bir yapıya sahiptir.

Anorganik maddeler: Koyunyününde doğada yer aldığı gibi yer alan anorganik öğeler yüzde 1,5 sınırını aşmamaktadır. Bileşimleri küçükbaşların büyütüldüğü bölgeye ve iklim koşullarına göre farklılık göstermektedir. Çoğunlukla sodyum, potasyum, kalsiyum tuzları ve kükürt bileşikleri barındırmaktadır.

1.7. Keçe Yapım Teknikleri

1.7.1. me Keçe Ön İşlemleri

1.7.1.1. Yünün Hazırlanması

Fiziksel özelliklerinden ötürü ortaya çıkan, yün ve diğer hayvansal liflere mahsus bir özellik olan keçeleşme hayvanı saran ve yapağı diye adlandırılan yün liflerinden yapılmaktadır. Yapağının doğru zamanda hayvan bedeninden alınması gerekir. İklimle bağlı olarak farklı aylar ya da mevsimlerde uygun sıcaklıktaki ortamlarda, hayvanları belli bir terleme aşamasından geçirdikten sonra yapılmalıdır. Bundan dolayı yünün keçeye dönüşmeden önceki işlemi de keçe kadar önemli bir süreçtir.

Şekil 8: Dünya üzerinde bulunan en eski yün tutamı.

Kaynak: Akyürek, 2016: 100.

M.Ö. 8000-5500 yılları arasında koyunun evcilleştirilmesi ile tekstil tarihinde yerini alan yün elyafı, ayırt edici fiziksel yapısı ve kullanıma yönelik üstün özellikleri ile diğer doğal ve yapay liflerden ayrılmaktadır (Gür, 2012: 1175). Koyun dışında; Tiftik keçisi, Kaşmir keçisi, Peru keçisi, deve, lama ve alpakanın da yününden yararlanılmaktadır. Genel anlamda hayvanların üzerindeki örtü lifleri yün olarak adlandırılmaktadır. Cinslerine göre uzunluk, kalınlık, parlaklık ve kıvrım gibi farklı özellikte lifler elde edilmektedir. Hayvanın cinsi yanında; beslenmesi, iklim ve barınma koşulları (ağılın temizliği, ısı ve ışık alması), yaşı ve geçirdiği hastalıklar vb. yünün kalitesini belirlemektedir. Koyunlardan nisan-mayıs ile temmuz-ağustos aylarında olmak üzere yılda iki kez kırılarak elde edilen elyaf; dışkı, pıtrak, saman ve diğer pisliklerden yıkanarak temizlenmektedir. Bazen de kırım öncesi hayvan üzerindeki pisliklerden arındırılmaktadır (Somçağ ve Akçakale, 2016: 215).

Kısaca; yün, postunun farklı dönemlerde kırılarak, bol suyla yıkanıp temizlendikten sonra kullanılmaya hazır hale getirilmesidir.

Şekil 9: Koyun yıkama havuzu.

Kaynak: <http://www.haberalkibrisli.net/kibris/yilanli-tepeye-hayvan-yikama-havuzu-h15669.html> (2017).

Atölyelere getirilen yüne uygulanan ilk işlem, yünün renkleri ve farklı özellikleri dikkate alınarak ayrılmasıdır. Daha sonra keçeciler siyah, beyaz, kirli renkli yünleri ayrı ayrı yerde tutarak, koyu renkli yünler makine kullanılarak yapılan işlerde, beyaz yünler keçenin alt ve üst bölgelerinde, tam temiz olmayan yünler ise keçenin orta yerinde kullanılarak değerlendirilir. Renkleri ve farklı özellikleri dikkate alınarak ayırıştırma işlemi biten yünler için çeşitli ölçü araçlarıyla veya kantar yardımıyla kullanım alanlarına göre tartılma işlemi gerçekleştirilir. Kabartma (açma) işlemi için kullanılan yay ve tokmak, yerini hallaç ya da tarak makinelerine bırakmış olup yünlerin serbest hale getirilmesinde büyük önem taşır. Tutamlar halindeki yün elyafının tek bir lif halinde birbirinden ayrılma ve açılmasına tarama denilmektedir.

Şekil 10: Islak keçe yapımı (Orijinal, 2014).

Kaynak: Sevinç, Oyman, 2016: 266.

1.7.1.2. Yünün Boyanması

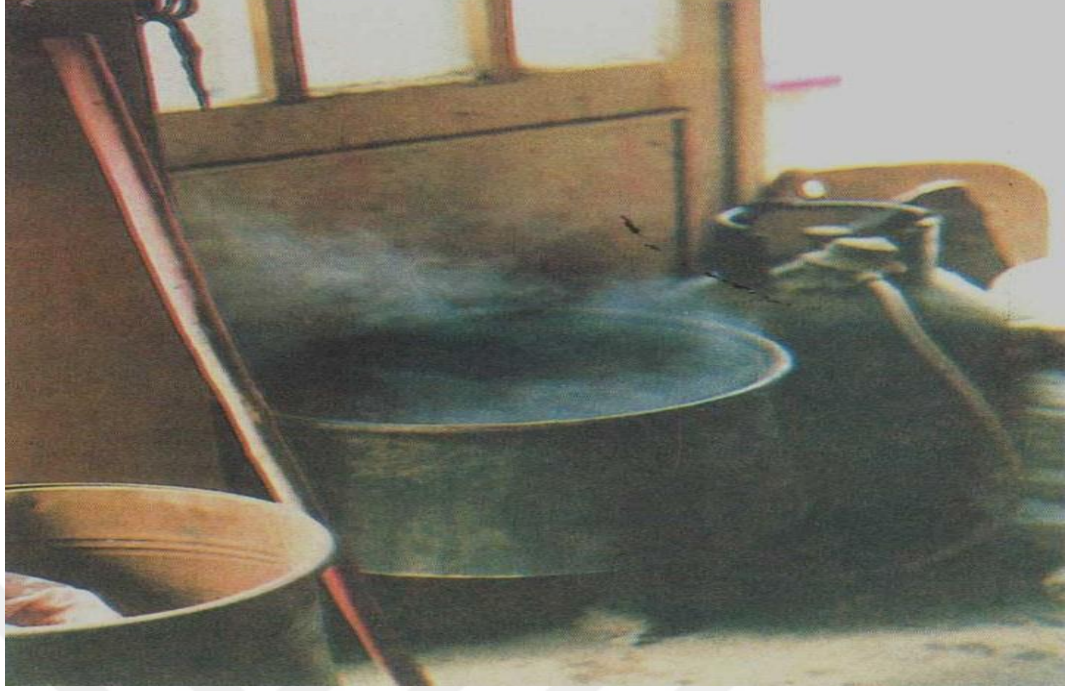
Koyunlardan elde edilen yünleri, boyama işlemine geçmeden önce iyi bir şekilde temizlemek, gerek duyulması halinde açık ton ve nüanslar için ön ağartma işleminden geçirmek gerekir. Taranarak hazır hale gelen yünlerin bazıları kendi rengiyle kullanılırken krem rengi yünler genellikle renklendirilerek kullanılır. Yün liflerine, tarama bandında, iplik halinde ve kumaş şeklinde, her türlü işlemin farklı kademelerinde boyama yapılabilmektedir. Koyun kılı, kumaş yapımı için farklı aşamalardan geçer ve bu aşamaların büyük bölümü renklendirme işleminden sonra yapılmaktadır.

Şekil 11: Boya kazanında yünü renklendirme işlemi (İkonium Atölyesi Keçe Ustası Mehmet Girgiç).

Kaynak: Yeliz Erengül, 2017.

Yünün boyanmasında kullanılan boyalar doğal ve yapay yollardan elde edilmektedir. Çeşitli bitki türlerinden (meyve, yaprak, kök, ceviz, kırmızı soğan, kekik, aspir, papatya gibi) elde edilen bitkisel boyalar veya kimyasal yollardan elde edilen toz boyalar kullanılır. Kimyasal yollarla elde edilen boyaların en önemlileri asit, krom, vat ve reaktif'tir. Doğal boyalarla renklendirilen yünlerden pastel tonlar elde edilirken kimyasal boyalardan canlı ve parlak renkler elde edilir. Yünleri boyarken boya ve su ayarını, kaynama süresini ve kurutma şeklini doğru hesaplamak önemlidir. Yünden elde edilen ürünün güzel görüntü ve canlılık kazanması amacıyla yapılan boyama işleminde kullanılan kazanlar, boyanın rengini ve yapısını etkileyebilmektedir. Alüminyum ve Nikel kazanlara konulan yünler asitle birlikte kaynatılmaya başlanır, daha sonra kaynamaya başlayan yünün içine istenilen renge uygun boya katılarak bir süre daha kaynatılmaya bırakılır. Her 3 kg yün için ortalama 100 gram boya katılır. Farklı yöntemler kullanılarak yüne çeşitli renk tonları verilir. Boyama etkisini güçlendirip sabitlemek için mordanlama işlemi de yapılmaktadır.

Şekil 12: Boya Kazanı ve Ocak (Tire, 1992).

Kaynak: Ergenekon, 1999: 61.

1.7.1.3. Desenin Hazırlanması

Tepme keçe yapımında geleneksel desenler kullanmanın yanı sıra doğru desen ve renk seçimi de büyük önem arz eder. Keçeleri desenleme, üretim aşamasında zemin üzerine (hasır) çeşitli çizimler oluşturup veya boş zeminde ılık sabunlu suya batırılan yünlere elle yön vererek ya da az keçeleşmiş yünleri keserek desen oluşturmak şeklinde sıralanabilir. Ayrıca renkli keçeleri applike tekniğiyle (aplikasyon) veya işleme tekniğiyle (nakış) desenleme ve kuru lifleri iğne yardımıyla biçimlendirerek desenleme şeklinde değerlendirilebilir. Üretim sırasında desenli keçe yapımı keçe üretiminin başlangıcından bugüne desenleme yapmada en çok kullanılan ve tercih edilen yöntemdir.

Aplike yöntemiyle desenleme; kendine has özellikteki motiflerin bir uyum içinde başka bir keçeden hazırlanarak zemine yerleştirilmesi ve dikilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Aplike yöntemi eski çağlardan yaşadığımız döneme kadar çok fazla kullanılmıştır (Çeliker, 2011: 12-13). Bu yöneme benzer başka bir desenleme yöntemi ise farklı yapıda ve renkteki ipliklerle (ipek, yün, pamuk) Maraş işi (sim sarma), dival işi, Çin iğnesi gibi nakış tekniklerinin keçe üzerine uygulanmasıyla oluşturulur.

Desenli keçe yapımının ilk aşaması olan desen hazırlama sanatsal bir iş çıkarma adına önemlidir. Keçe desenlemede klasik olarak ortada göbek motifi, kenarlarda ise simetrik motifler bulunur. Daha önce zemine çizilen desenler üzerinde ıslatılan yün el yordamıyla şekillendirilir veya az keçeleştirilmiş renkli keçelerden kesilerek hazırlanan parçalar, şeritler sert zemine yayılan hasır örtü üzerine kenarlardan başlayarak düzgün bir şekilde yerleştirilir. Hasır üstündeki çizgilerden yararlanarak desenlemenin daha ölçülü ve düzenli olması sağlanır. Genellikle dış kenar çizgilerden başlanarak bordür desenleme tamamlanır. Ardından göbek motifi ve keçe ürünün zemininde yer alacak diğer desenlemeler tamamlanır. Hasırın altına kalıpleş veya kalıpgeç adı verilen düz dokuma şeklinde bir bez serilmektedir (MEB, 2012: 4). Desenlenmesi tamamlanmış ürünün üzerine süpürge yardımıyla oda sıcaklığındaki temiz su serpilir. Eğer çalışma küçükse bu işlem elle de yapılabilir.

Şekil 13: Desenleme işlemi (Ikonium Atölyesi Keçe Ustası Mehmet Girgiç).

Kaynak: Yeliz Erençül, 2016.

1.7.1.4. Saçma ve Sarma

Hasır üzerinde desenlenmesi tamamlanmış ve üzerine su serpilmiş çalışmaya atılarak serbest hâle getirilmiş yünün, desensiz olan çeşitlerinde ise doğrudan hasır üzerine çubuk veya sepki denilen ele benzeyen 5-6 parmaklı araç yardımıyla serpilmesi işlemine "saçma" denir (MEB, 2012: 4). Saçılacak yün tek seferde değil birkaç seferde ve eşit miktarda dağıtılmalıdır. Boyutları küçük keçe çalışmalarda saçma işi elle küçük tutamlar halinde koparılarak ve homojen bir dağılım sağlayarak gerçekleştirilir. Keçeleşmeyi sağlayan etkenlerden biri olan nemi ayarlamak için yünün her dağıtımında aralara ılık su serpiştirilir.

Şekil 14: Yünün saçılması (Ikonium Atölyesi Keçe Ustası Mehmet Girgiç).

Kaynak: Yeliz Erenç, 2016.

Saçma ve ılık sabunlu su serpme aşaması tamamlandıktan sonra çalışmanın kenar ve köşeleri el yordamıyla düzeltilerek hasırla birlikte sırım veya silindir bir boru yardımıyla rulo haline getirilmektedir. Silindir veya boru, rulonun yapımını kolaylaştırırken aynı zamanda tepme işleminin düzenli yapılmasını sağlar. Özellikle tepme makinesine girecek çalışmaların kayma yapmaması ve yünlerin dağılmaması için sıkı bağlamaya dikkat etmek gerekir. Tepme aşamasında kendini bırakmaması için hasırla rulo haline

getirilen çalışmanın, halat gibi bir iple sağlam bir şekilde bağlanması gerekir (Özdemir, Özyer, tarihsiz: 373).

Şekil 15: Saçılan yünün rulo yapılması (Ikonium Atölyesi Keçe Ustası Mehmet Girgiç).

Kaynak: Yeliz Erençül, 2016.

1.7.1.5. Tepme ve Pişirme (Keçeleştirme)

Keçeleşmenin oluşabilmesi için basıncın önemi büyüktür. Basıncın artması keçenin yoğunluğunu da artırır. Lif hareketi keçeleşmeyi sağlayan en önemli faktörlerdendir. Hareket üç yönde sallanmayla yani ürünü doğru sarsmayla elde edilir. Tepme işlemi keçe tepme makinelerinde, elde veya ayakta yuvarlanarak gerçekleştirilir. İnsan gücü yerine daha fazla ürün elde etmeyi sağlayan ayrıca zamandan da tasarruf ettirdiği için tepme makineleri günümüzde keçe ustalarının tercihi haline gelmiştir. El yapımı keçe tepme makinelerinin üst kısmında büyükçe bir kütük alt kısımdaki metalden yapılmış tekneye yerleştirilen ve sürekli dönen hasırla sarılı rulo halindeki çalışmaya vurarak malzemenin birbiri içine geçmesine ve sıkılaşmasına yardımcı olur. Tepme işlemi elle veya ayakla yapılırsa yaklaşık 30dk kadar makineyle yapılırsa 40-45dk kadar devam eder. İlk tepme tamamlandığında bu defa ters yönden tekrar rulo halinde sarılır. Ama öncesinde açılan hasır üzerindeki keçe ürün öncelikle kenarlarından düzeltilir bir

hata veya kayma olup olmadığı kontrol edilir, gerekiyorsa tekrar yün atılır ve sabunlu su serpiştirilerek ikinci kez tepme işlemi yapılır. Keçenin kenarlarını düzeltme işine çatma denir. İkinci kez tepme işleminin süresi de ilk tepme süresiyle aynıdır. İki defa eşit sürelerle ham keçe adı da verilen aşamada keçeleşme kısmen gerçekleşmiştir. Eski zamanlarda hamamlarda gerçekleştirilen pişirme işlemi günümüzde keçe atölyelerinde yapılır. Pişirme işleminde su ve sabunun önemi büyüktür. Su sıcaklığı 50-80 C° arası, sabun miktarı ise yapılan işin ağırlığıyla orantılı olarak değişir. Pişirme işlemi makinelerde yapıldığında 1saat gibi kısa bir sürede tamamlanırken elle bu süre 2-3 saatte tamamlanır. Eğer pişirme işlemi elle yapılacaksa rulo haline getirilen keçe el ayasıyla öne itilip çekilerek ve belli bir ritimle gerçekleştirilir. Bu işlem çalışmanın her tarafına eşit miktarda uygulanmalıdır. Liflerin keçeleşmesi yani birbirinden ayrılmayacak şekilde kenetlenmesi için hamam veya atölyelerde sağlanan ısı, basınç, sabunlu su ve hareketle gerçekleşmiş olur.

Şekil 16: Keçeleşirme ve pişirme işlemi (Konium Atölyesi Keçe Ustası Mehmet Girgiç, Teresa My O'brien).

Kaynak: Yeliz Erengül, 2016.

1.7.2. Tepme Keçe Bitim İşlemleri

1.7.2.1. Tepme Keçede Yıkama ve Kurutma

Hamam ya da atölye ortamında pişirilen keçe ürünler kullanılan sabundan ve pişirilen ortamdaki kirlenir. Temizleme işlemi yine sabunlu suyla yapılabilir. Sabundan arındırmak için ılık ve bol su ile el veya ayakla çığnemek suretiyle yıkamak gerekmektedir (Ergenekon, 1999: 75). Daha sonra bol suyla iyice temizlenen ve iyice sıkıştırılan keçe suyunun akması için epey bir süre bekletilir. Çığneme işlemi sırasında iyice katılaştıran keçe boyuna ikiye katlanır. Katlanan yere bir ağaç sopa takılarak bir yere asılır. Üzerinden bolca soğuk su dökülerek içindeki sabunun arınması sağlanır (Baysal, 1996: 20). Suyunun süzülmesi için asılan keçe sabaha kadar suyunu çeker ve ortalama bir günde gölgede veya güneşte kurutulmak amacıyla asılmaktadır (Daruga, 2013: 46). Eğer yıkaması tamamlana ürüne perdahlama yapılacaksa önce tokaç (sopa) adı verilen aletle yüzü düzeltilir. Bu aşamada preseli keçe yapmak isteniyorsa bir de tığlama işlemi yapılır. Bu işlem için %20 oranında beyaz tutkal suda eritilerek ürün üzerine serpilir ve pişirme işlemi hareketleri bir süre daha devam eder. Tığlama işlemi tamamlanan keçe ürün tokaçla perdahlanır ve asılmak ya da temiz bir yere serilmek suretiyle kurutulmaya bırakılır (Ergenekon, 1999: 75).

BÖLÜM 2: ORTA ASYA'DA ÇADIR KÜLTÜRÜ

2.1. Çadırın Tarihçesi

Geçmişini en eski tarihlere kadar inen, Türklerin barınağı “Çadır”, sanat tarihi ve kültürümüzün en karakteristik yapılarının önünde gelmektedir. Mimari anlayışımızın tipolojisindeki bazı önemli yapıların temelini oluşmasına öncülük ettiği için onun gelişim sürecini iyi tanımamız gerekmektedir. Bozkır (step) kültürü sahibi Türkler, barınma alanı olarak hızla kurulan ve toplanan, rahatlıkla taşınabilen yuvarlak gövdeli, kubbemsi çatısı olan çadırları geniş bozkırlarda, Gök Tanrı'nın gölgesinde, yaşamak istedikleri yerde veya bölgede hızlı ve rahat bir şekilde kurmuşlardır (Sözen, 1993: 17).

Şekil 17: Minusink steplerinde kaya üzerine çizilmiş en eski çadır tasvirleri. Boyar Dağı (Togar Kültürü) M.Ö. VII. Yüzyıl.

Kaynak: Sözen, 1993: 17.

Hun Dönemi'nden günümüze bütün Türk coğrafyasında çok sık bir şekilde kullanılan çadır tipi “öy” ya da “üy “ adıyla söylenen evlerdir. Türkmenistan'da ak keçeden kurulan çadırlar “Ak Öy/Ağ öy”, keçeleri ağaç köklerini yakarak elde edilen dumanyla siyahlaştırılmış olan çadırlar ise “Kara/Gara Öy” olarak adlandırılmaktadır. Beyaz Öyler ise daha çok ev halkından olmayan ve yeni dünya evine girmiş çiftlere yönelik kurulmuştur (Çoruhlu, 2002: 66).

Şekil 18: Tanrı Dağları'nın (Tiyen-Şan) Doğu Türkistan cephesinde bir yamaçta yeni kurulmakta olan yurt'un (öyün) ahşap konstrüksiyonu. Tanrı Dağları'nda bozkır (step) kültürü yaşayışını aksettiren bir görünüş.

Kaynak: Sözen, 1993: 17.

Türklüğün en eski çağlarından bugüne kullanılan çadır göçebe hayatın en önemli meskeni olmuştur. Türklerin yaşadıkları çadırlara çeşitli adlar verilmiştir. En çok kullanılan çadır olsa da ev, iv, oy, oba, otak, kerekü, gerek, gerge, çetir ve yurt gibi isimlerde kullanmışlardır. (Diyarbakirli, 1972:47) Bu adlar ya değişik tipte çadırları ifade etmiş ya da ayrı kavimler çadıra değişik adlar vermişlerdir. Çadırın Türkçe adlarından biri Kaşgarlı Mahmud'a göre "Keregü" olarak ifade ediliyor. Göçebe yaşam süren insanlara göre çadır kelimesi kışlık ev anlamında kullanılmıştır. Türk hakanlarının çadırları (otağları) ise "Kurviçuvaş" olarak adlandırılmıştır (Onuk, 2005: 13).

Dede Korkut eserinde önemsiz çadır için "çadır", "çetir", "şâmî" ve "otağ" gibi kavramları kullanırken, diğerlerini "ban" gösterişli, altın başlı büyük çadır, "bargah" otağ şeklinde adlandırılmaktadır. "Zifaf" gerdek çadırı şeklinde anılmakta, "Günlük"

olarak adlandırılan çadır şemsiyeli çadır şeklinde ifade edilmektedir (Ergin, 2011: 21-23). Kırgızlarda "curt", Orta Asya Türk milletleri matematiksel bir ölçüyle yapılan, yarımküre biçiminde ya da koni şeklinde keçe ile kaplı çadır olarak bilinen "bozüy"

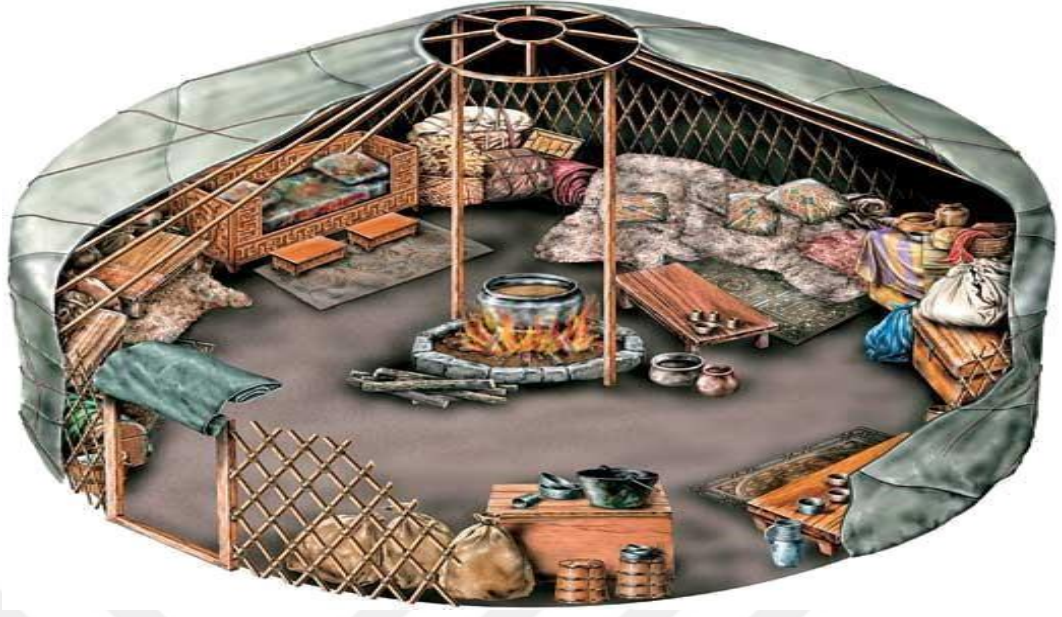
adını da karşılamaktadır. Eski Türklerde egemen olarak yaşadığı toprak parçasını çoğunlukla “ev, çadır” şeklinde kullanmaktadır. Bu ifade edilmiş şekli Osmanlı Devleti’nde yaşayan konar göçerlerini de etkilemiştir. Osmanlı askerî, malî ve idarî özellikleri önde gelmek üzere çok farklı alanlarda varlığını hissettiren Orta Asya step kültürü benzerlikleri (Togan, 1981: 338-342; Köprülü, 1999: 11-12), kullanılan çadır türlerinde kendini ortaya koymuştur (Özünlü, 2014: 172).

Çağımızda, Orta Asya’da yaşayan Türk boyları günlük yaşamlarında çadır kültürüne bütün özellikleriyle devam etmektedir. Hayvancılıkla geçimini sağlayan insanlar Orta Asya’daki yayla geleneğini bugün Anadolu’nun pek çok bölgesinde devam ettirmektedir. Türkiye ile Asya arasındaki toprak parçasında yaşamaya başlayan Türklerin hayatında çadırların, Osmanlı Devleti’nin varlığını sürdürdüğü yıllarda da önemi ve işlevi süreklilik göstermiştir.

Nurhan Atasoy’un (1985:107) ifade ettiğine göre:“Osmanlı çadırları gezen saray gibidir. O zamanın kentleri nasıl surlarla çevriliyse, çadırlardan oluşan askeri ordugâhları da bezden duvarlarla çevriliymiş. Kentin içinde padişahın yaşadığı, hazine ve kutsal emanetlerin saklandığı, hamamların kurulduğu çadırlar varmış. Sefere çıkılacağı zaman, bostancılar birkaç gün önceden konaklama yerine gidip stratejik durumu da göz önüne alarak “otağ” kurarlarmış. Çadırlar develere yüklendiği zaman kahve fincanlarının bile nereye konulduğu belliymiş.”

2.2. Çadırda Yaşam kültürü

Geleneksel Türk çadırlarının en dikkate değer yönü, kapladıkları alan sınırlarında bütün aile fertlerinin birlikte yaşayabilmeleridir. Bu alan, tüm aile üyelerinin yaşamına uygun bölümlere ayrılarak tasarlanmıştır. Bu çadırların iç bölümleri tüm aile bireylerine ait alanlar kadar bütün aile üyelerinin ihtiyaçlarına sunulmuş yerlerin bölümlerini de içerir. Bu kültürel özellikleri, gelenek ve göreneklerini çocuklarına öğretmekten kuşaktan kuşağa aktarmışlardır.

Şekil 19: Türk çadırının iç görünüşü.

Kaynak: <http://hvac.livejournal.com/578295.html> (2017).

Sert karasal iklimin görüldüğü geniş bozkır bitki örtüsünün hakîm olduğu Orta Asya'da Türkler konar göçer bir yaşam sürmektedir. İklim ve geçimlerini sağladıkları hayvanların ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran göçebe halk belli aralıklarla yer değiştirmektedir. Buna bağlı olarak mevsim farklılığı dikkate alınıp nasıl bir yere yerleşecekleri ve çadırların kurulacağı bölgenin iyi seçilmesi büyük öneme sahiptir. Çadırın kurulacağı bölgenin seçiminde dikkate alınması gereken diğer bir kural o bölgede daha önceden kurulmuş bir konar göçer halkın olup olmadığıdır. Diğer konar göçer halkların yaşam haklarına saygılı olunması Türklerin önemseydiği değerlerden bir tanesidir. Çadırların kurulması için seçilen yerin belirlenmesinde dikkate alınması gereken özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- ☪ Hava olayları (hangi mevsimde orda olunacağı) ve bulunduğu yer
- ☪ Bir anda yapılan taşınmada çok uzun yola gidilmemesi
- ☪ Sınırları belli olan alanda yaşayan insanların olup olmadığı
- ☪ Hayvan yetiştirmeye uygun meraların olması, su kaynağı
- ☪ Yakın çevredeki komşular ve komşuluk durumu

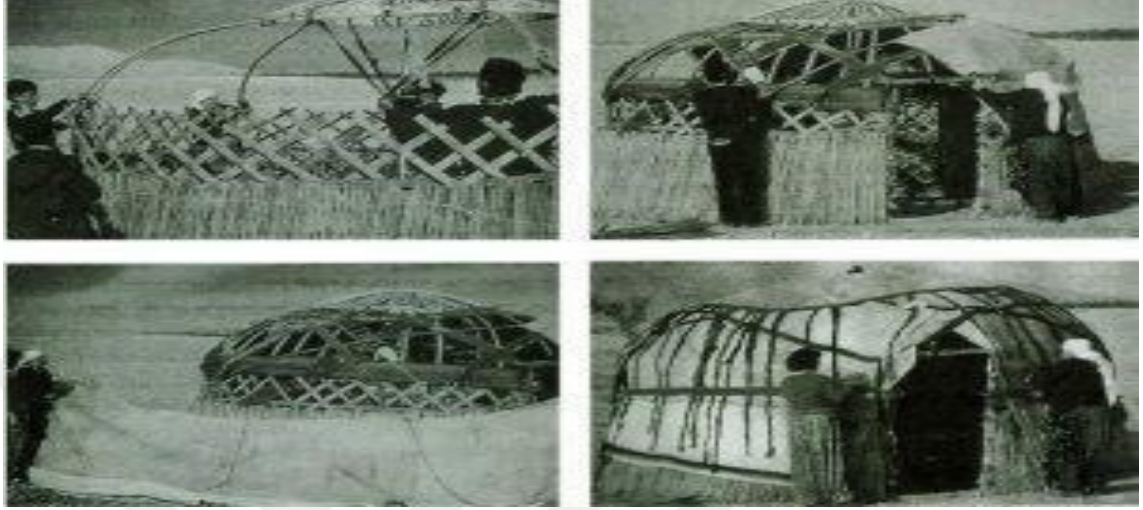
Şekil 20: Türklerde ve Tureglerde kullanılan yurtların dışarıdan ve içeriden görüntüleri. (Soldaki yurt Song göl- Kırkızistan; Sağdaki ise Gandafabao, Burkina Faso).

Kaynak: <https://uqusturk.files.wordpress.com/2011/06/konar-gc3b6c3a7er.jpg> (2017).

Türk insanını Orta Asya'dan bu yana yalnızca tabii etkileyen ve çeşitli tehlikelerden uzak tutmaya yönelik birer koruma sağlayan çadırlar, yaşamlarını idame ettiren toplumların gelenek, görenek, hayat tarzı, inanç vb. gibi kültürel değerlerinin ortaya çıkmasını ve kültürlerini devam ettirmelerini sağlayan önemli mesken olmuştur. Türkmen kadınları çadırlarını "99 pencere saraylar" olarak, sabit kerpiç konutları ise "tek gözlü dam" olarak nitelemişlerdir (Erden, 1982: 75-77). Çadır kültürünü yaşayan Türkmen kadınlarının sabit konuta kıyasla neden çadır yaşamını tercih ettikleri şöyle açıklanmaktadır:

1. Çadırların, sabit konutlara nazaran yapımları daha kolay ve ucuzdur.
2. Çevreye, doğaya ve günlük koşullara, sabit konutlardan daha iyi uyabilmektedir.
3. Çadırlar daha kolay temizlenmektedir.
4. Komşuluk ilişkilerinde, geçimsiz komşulardan uzaklaşabilme ve zaman içinde en iyi anlaşığı kişilerle komşuluk edebilme imkânını çadır yaşamında sağlamak çok daha kolaydır.
5. Sabit konutlarda kullanılan sobanın da etkisiyle kişilerin çok daha fazla hasta olduğu ve tembelliğe alıştıkları belirtilmektedir.

6. Gereksiz pek çok eşyanın sabit konutlara doldurulduğu, ailenin normal masrafını arttırdığı ve insan yaşamını konut içine hapsediği için sabit konutları sevmedikleri belirtilmektedir (Erden, 1982: 77).

Şekil 21: Orta Asya çadırının (yurt), kuruluş aşamaları.

Kaynak: <http://www.sanatuvari.com/konar-gocer-turkmenler/> (2017).

Türkler Orta Asya'daki varlıklarını, keçe çadırlarda şekillenen hayat felsefelerini, Anadolu'daki yerleşik yaşam kültürüne uyum sağlayacak biçimde devam ettirmişlerdir. Türk meskeni ilk aşamadan günümüze kadar iç düzenlemesi açısından irdelendiğinde, genel özelliklerinin hemen hemen hiç farklılaşmadığı görülmüştür (<http://turkevi.blogspot.com.tr/2010/12/turk-cadir-kulturu.html>, 2017). İslamiyet'in kabulü ile Türk Çadır geleneğinin yok olmadığı Orta Asya ve Anadolu'da çeşitli devletler kurmuş Hünkârların savaşa gitmelerinde, av ya da güzel vakit geçirmek amacıyla otağları yeğledikleri görülmektedir. Türkler konar göçerlikten yerleşik yaşama geçmelerine rağmen çadır kültürü yaşadığımız güne kadar varlığını korumuştur. 18. yüzyıldan sonra yavaş yavaş önemini yitirmeye başlamış, sosyo ekonomik ve kültürel değişimler gibi etkilere rağmen çadır geleneği günümüzde az da olsa devam etmektedir. Bugün Anadolu'da yaşadıkları yerlere göre: Türkmen, Yörük veya Göçer adları ile anılan insanlar, tarımsal faaliyetlere uygun ekonomik yaşamlarıyla göçer, yarı göçer ve yaylacı şeklinde hayatlarını sürdürmektedir (Kutlu, 1986: 214).

2.3. Orta Asya'da Çadırın Genel Özellikleri

2.3.1. Taşınabilirlik

İnsanlar yaşamlarını devam ettirmek için barınma gereksinimlerine uygun şekilde yaşadıkları bölgenin iklim özelliklerine uyum sağlamışlardır. Çevreden gelecek tehlikelere karşı barınak olarak, çabuk yapılıp sökülmesinin beraberinde yer değiştirdiklerinde yanlarında götürülmesi kolay olan ve bir yerden başka bir yere gitmeyi engellemeyen çadır şekli meskenler tercih edilmiştir. Bu nedenle göçebe bir yaşam süren toplumlar karşılaşılabilecek olumsuz hava olayları veya bir anlık tehlike durumunda hemen kaçmaya hazır olmuşlardır. Aynı zamanda hayvancılıkla uğraşan insanlar küçükbaşların karınlarını doyurmak için yer değiştirdikleri coğrafyalarda da barınma ihtiyaçlarını çok kısa bir zamanda tamamlamışlardır (Diyarbakirli, 1972: 48).

Şekil 22: Taşınması ve kurulması kolay olan çadırın kurulumu.

Kaynak: <http://www.turkosfer.com/turklerde-cadir/> (2017).

Türkler İslamiyet ile tanışmadan önce yaşadıkları bölgenin iklim ve coğrafi koşullarına uygun olarak yurt adı verilen ve keçeden yapılmış çadır evlerde yaşam sürdürmüşlerdir. Yerleşik hayata geçmiş topluluklarla etkileşim halinde olmalarına rağmen konar göçer bir yaşam sürmüşlerdir. Bundan dolayı yanlarında taşıdıkları malzemelerin küçük ve taşınabilir olmasına önem vermişlerdir. Hareket kabiliyetlerini sınırlandıran malzemelere sıcak bakmamışlardır. Yurt adını verdikleri ve keçeden yaptıkları çadırların taşınabilir olması Türklerin çadırda yaşamayı tercih etmelerinin başlıca sebebidir. Bu durum Türk kültüründe çadırın önemini arttırmış ve gelişimine katkı

sağlamıştır. Türkler atı evcilleştirdikten sonra günlük hayatta en çok kullanılan ulaşım aracı olmuştur. Göçebe bir yaşam sürmeleri Türklerin hayatlarının büyük bir kısmının at üzerinde geçtiğini gösterir. Her çadırın önünde her an hazır halde duran bir at bulunmalıdır. Çeşitli nedenlerden dolayı yer değiştirmeye karar veren topluluklar başta çadırları olmak üzere taşınabilir malzemelerini atlarla rahat ve hızlı bir şekilde taşımışlardır. Bu da Türklerin uzak mesafelere hayvanlarını ve malzemelerini taşımalarına imkân sunmuştur.

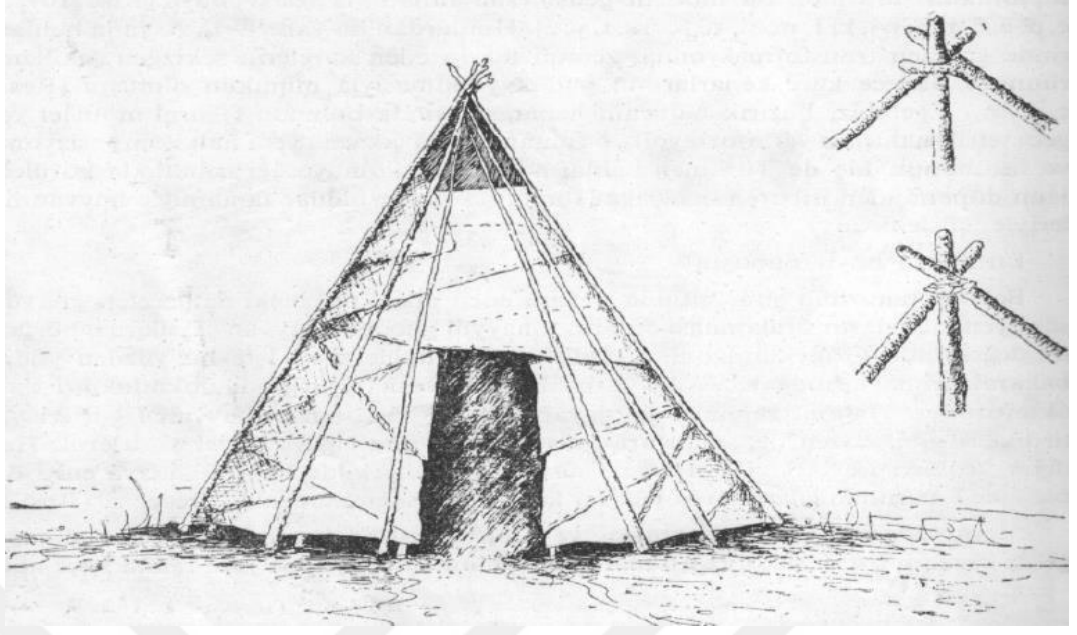

Şekil 23: Kurulumu tamamlanmış bir Türk çadırı.

Kaynak: <http://www.forumgercek.com/786332-post2.html> (2017).

2.3.2. Sökülüp Takılabilirlik

Orta Asya bozkırlarında varlığını gösteren Türklerin geleneksel yaşam biçimi olan çadır için kullanılan malzeme büyüklük ve biçim açısından farklılık göstermektedir. Birçok çadır çeşidi içerisinde kurulumu ve takılabilirliği en kolay olanı, uzun çubukların birbiriyle çatılarak iplerle sabitleneni ve konik bir şekil alanıdır. Konik özellikli çadırların oluşumunu sağlayan iskelet 10-14 arası direğin alt kısımlarının daire şeklini alacak bir biçimde yan yana getirilmesi ve uçlarının bir noktada birleştirilmesinden meydana gelir (Radloff, 1956: 278).

Şekil 24: “Çum” veya “kapa” adı verilen ve ağaç kabuklarıyla kaplanan çadır örneği.

Kaynak: Şahin, 2016: 28.

Türklerin yaşadıkları bölgelerde yaşamlarını devam ettirmek için kullandıkları çadırlar kafesli tür şeklinde olanlardır. Yuvarlak yatay bir bölümü olup sivri uçlu silindir gövdeye sahiptir. Doğadan elde edilen esnek kamyş örgü veya sert tahta parçalardan oluşan bir kafes, çadırın ana gövdesini oluşturmaktadır. Çadırın kurulumunu sağlayan direkler rastgele ağaçlardan kesilmemektedir. Hun döneminde çadırların yapımında kullanılan direklerin belli bölgede yetişen farklı ağaç türlerinden sağlandığı bilinmektedir. Keregeler, Batı Türkistan civarında kereste olmaya uygun dut gövdesinden yapılırken, Kazak, Kırgız ve Özbekler sarı söğüt denilen ağaçtan, farklı bölgede yaşayan Türkler ise çam ağacından faydalanmışlardır (Diyarbakirli, 1972: 49;

Ögel, 1984: 20-21).

2.3.3. Adaptasyon ve Uygunluk

Orta Asya'nın coğrafi ve iklim özellikleri Türklerin başta yaşayışları olmak üzere örf, adet ve kültürlerini etkilemiştir. Altay dağlarının yüksekliği 4600 metreye kadar ulaşmaktadır. Çok sert karasal iklimle ve çetin coğrafi koşullarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu bölgede yağışların çok az olması ve kış döneminde sıcaklığın -50 derecelere kadar düşmesi günlük hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu zor koşulları barındıran bölgede yaşayan topluluklar genelde hayvancılıkla geçimlerini

sağlamıştır. Bu özellik Türklerin konar göçer yaşamlarında etkili olmuştur. Bunun paralelinde bu bölgedeki insanların yaşamlarını sürdürecekleri mekanlarda da kendini göstermiştir.

Şekil 25: Göçebe Moğol halklarına özgü keçe kapaktan yapılmış evler.

Kaynak: <https://homecrisisandtheimagination.wordpress.com/2014/08/11/homes-houses-and-nomadic-people-photo-gallery/journey-to-the-heartland-of-mongolia/> (2017).

Türk çadırının önemli bir özelliği, adaptasyon yani iklime uygunluk özelliği taşımasıdır. Bu bölgede yaşayan konargöçer toplumlar iklim koşullarına göre hareket etmek zorunda kalmışlardır. Yılın belli bir bölümünü düz arazide geçirirken, kış aylarında yüksek yerlerde bulunan yaylalar yaşanmaz hale gelir. Yazın ise karasal iklimin etkisi ile çok sıcak geçmektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı konargöçer topluluklar yaşamlarını devam ettirmek için gerektiği zaman uzun mesafeler arasında yer değiştirirler (Chailand, 1995).

İklim şartlarına elverişli şekilde Türk Çadırı'nın duvar özelliğini oluşturan çadır örtüsü niteliğindeki keçenin alt bölümleri yukarıya doğru sarılarak hava akımı sağlanmaktayken, soğuk aylarda ise keçe örtüsü üst üste serilerek çadırın içerisindeki sıcaklık artırılıp koruma altına alınmaktadır. Türk meskeninin dairesel özelliğinden ötürü orta yerde yanan ocak çadırın iç kesiminin hemen ısınmasını sağlamaktadır.

Türklerin yaşadığı bölgenin deniz seviyesinden çok yüksekte olması sebebiyle aşırı soğuk, şiddetli ve rüzgârlı bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu nedenle yaşam mekânı olarak kurulan çadırların dairesel ve konik çatısı özelliği rüzgârın şiddetini hafifletmesinden dolayı bölge için en ideal yapıya sahiptir.

2.4. Orta Asya’da Çadırın İç Döşemesi (Mefruşat)

2.4.1. Döşemenin (Mefruşat) Tanımı

Ev, iş yeri ve benzeri yerleri döşemek için gerekli olan eşya, döşeme anlamına gelen mefruşat, Orta Asya’dan bugüne Türklerin çadır yaşamlarını kolaylaştırıcı eşyalar olarak tanımlanabilir. Atasoy’a (2000: 127) göre; Çadırla Türk evinin döşemesi arasında büyük fark yoktur; ikisinde de sadelik hâkimdir ve kumaş ana rolü oynar. Keçe, dokusuz bir tekstil malzemesi olarak Türk çadırlarında seccade, yolluk, perde, minder vb. ürünlerle yer almış, çadır yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. Bunların yanı sıra keçelere renkli ipliklerle, pullarla zenginleştirilmiş işlemler yapılarak da farklı bir boyut kazandırılmıştır.

2.4.2. Çadırın İç Döşemesindeki Düzenleme

Dünya üzerinde yaşayan toplumlar, farklı yaşam özelliklerinden dolayı farklı yaşam mekânları geliştirmişlerdir. Göçebe bir yaşam süren Türkler yaşam mekânı olarak kolay ve rahat taşınabilir olan çadırı geliştirmişlerdir. Çadırların kurulum aşamasında dışarıdan bakıldığında görülen belli düzen ve nizamilik çadırın içinde de görülmektedir. Yerleşme açısından değerlendirildiğinde küçük değişiklikler olsa da çadırların büyük oranının kurulumu ve dış görünümü birbirine benzemektedir. Çadırın içine adımınızı attığınızda çadırın merkezinde yemek yapma ve sıcaklık gibi işler için kullanılan ve “korluk” adı verilen ocak mevcuttur. Günlerce söndürülmeden yanmasına büyük hassasiyet gösterilen ocakta üç ayak ve üzerinde ailenin ekonomik gücünün göstergesi olan kazan her çadırın istisnasız en önemli eşyası olarak görülmektedir (Diyarbakirli, 1972: 54).

Konar göçer yaşam alanı olan “çadır”dan, yerleşik yaşamı temsil eden “ev”e geçildiğinde bir göz odalı alanlar şeklinde varlığını göstermiştir. Türklerde karşımıza

çıkan ilk mesken olan çadırlar zemini herhangi bir cisimle yükseğe kaldırılmadan olduğu gibi toprak parçası üzerinde bir bütün haline getirilmiştir. Bu amaçla, toprak parçası üzerinde yaşamlarını idame ettirebilmeleri için toprağı yalıtma fikrini incelemeye yönelinmiştir. Özellikle yağmurlu ve soğuk aylarda ıslanan ve soğuk olan zeminle iletişimi kesmek için izolasyona ihtiyaç duyulmuştur. Bundan dolayı toprak zeminin üzerine çadırın hacmine uygun olarak kilim, keçe, vb. örtücü araçlarla önlem alınmıştır. Konar göçer kültürün bir parçası sayılan çadırdan ev modeline geçiş özelliği gösteren bu uygulamalarda, çadırın mesken özelliğinde, tabanında, duvarlarında ve sınırlarında çok fazla etkisini hissettirmektedir. Tek bölmeli evlerde çadırlarda olduğu gibi işlevselliğin tamamı (ocak, yemek çevresi, yatma çevresi, dolap, yüklük, vb.) yalnızca belli bir bölümde sağlanmıştır (Göker, 2009).

2.4.2.1. Mekânsal Kurgu

Orta Asya'dan günümüze kadar varlığını devam ettiren çadır Türklerin önemli yaşam mekânı olmuştur. Aile yapısına verdikleri önem kadar yaşadıkları mekana da önem vermişlerdir. Çadırın dış görünümündeki düzen ve titizlik iç kesime de hakim olmuştur. Çadırın mekansal kurgusu aile bireylerin yaşamlarını kolaylaştırmanın yanında aile yapısındaki hiyerarşiye uygun olarak yapılmıştır. Çadırın kapsından içeriye adım atınca sol yer erkeklere, sağ taraf ise kadınlara uygun hale getirilmiştir. Çadıra giriş yerinin hemen karşısında bulunan bölüm "tör" ismiyle ifade edilmektedir. Bu bölüm en değerli ve sözü geçen ev halkından olmayan insanlara yönelik oluşturulmuştur. "Başköşe" veya "şeref mevkii" sayılan bu bölüm karşılanacak konuğun değerine uygun bir şekilde "koşma" ismiyle söylenen işlemeli keçe bezler ya da "ocakçı" denilen kendine has halılar serilmiştir. Önemli olmayan erkek konukların bulunduğu alan ise çadırın girişinin solunda yer almaktadır. Aile bireylerinin kadın konuklarının dinleneceği bölüm dikkatli ve özenli bir şekilde tespit edilmiştir. Sağ arka yerde mesken sahibi, aile bireyleri ve hısımlardan oluşan üyelerine aittir. Sağ ön kısımda ise kadın konuklara sunulmuştur. Fakirlerin ve ev işlerine bakan insanların yeri giriş bölümünün hemen yanındadır (Radloff, 1956: 281; Diyarbakirli, 1972: 53; Arseven, 1975: 20-30).

Şekil 26: Çadırın içinden bir görünüm.

Kaynak: Yeliz Erençül, 2017.

Kullanılan malzemelerin yer alacağı alanlar aile üyelerinin oturacağı bölümler gibi daha önceden katı kurallarla kararlaştırılmıştır. Bu katı sayılabilir kurallar, küçük bir alan içinde rahat bir yaşam sürülmesine imkan sağlamıştır (Onuk, 2005: 27). Çadırın iç bölümünde insanların yatmak için kullandığı ev malzemesi aile bireylerinin tam arka kısmındadır. Gereksinim olarak düşünülen mahremiyet, yatmak için kullanılan döşegin hemen ön kısmına çekilen bez parçası ile karşılanmaktadır. Döşegin yanında giyecek ve silah niteliğindeki malzemelerin yer kaplamaması için sert bir kazık çakılarak asılır. Döşegin sol bölümünde, çadır duvarının gözden uzak kenarında bir ya da iki dizi şeklinde dizilmiş sandıklar, keçe ve halıdan bohçalar, heybeler, çuvallar gibi malzemeler yer almaktadır ki, bu alanda yer alan malzemeler mesken sahibinin mal varlığıdır. Bu bölgeye konulan sandık, bohça ve çuvallarda elbise, buğday, koyun tüyü, küçükbaşların yiyeceği gibi ürünler mevcuttur. Bu malzemelerin üstüne dokunan halıların örtülmesiyle birlikte divan olarak insanların oturabileceği alanlar oluşturulmuştur. Çadırın yüksek kısımlarına istenmeyen ruhlara karşı koruyucu olması nedeniyle farklı özelliklerde simgeler asılmaktadır. Kapı girişinin sağ bölümünde çevresi işlemeli hasırlarla kaplanmış alanda at sütü ve su kabı gibi farklı ihtiyaçları

karşılaman malzemeler yer almaktadır. Kapı bölümünün sol yerinde ise atlar için kullanılan malzemeler daha önceden hazırlanmış kazıklara asılıdır. Bu tür uygulamalar bazı malzemeleri çadırın duvarlarına asılırken diğer malzemeler ise heybe, çuval ve torbaların iç kısımlarına konularak alandan tasarruf elde edilmiştir (Radloff, 1956: 282-283; Diyarbekirli, 1972: 52-53; Küçükerman, 1985: 29).

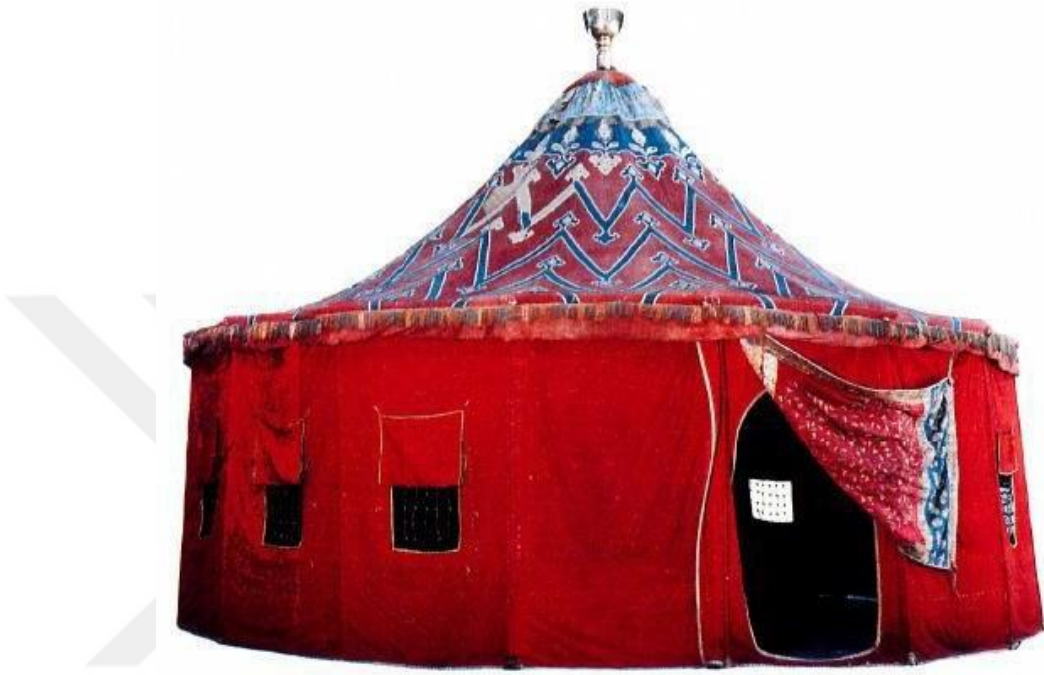
Şekil 27: Çadırın içinde heybelerin asıldığı bölümden bir görünüm.

Kaynak: Yeliz Erengül, 2017.

2.4.2.2. Aydınlatma

Türkler gerek Orta Asya ve gerekse Anadolu'da yaşamlarını sürdürdükleri mekanları, keçeden yaptıkları çadırları yaşam koşullarına, dini inançlarına ve geçmişten gelen alışkanlıklara uygun düzenlemişlerdir. Başka bir ifadeyle; Türk mesken yapısı ilk günden bu güne kadar iç tasarımı araştırıldığında genel özelliklerinden ödün vermediği karşımıza çıkmaktadır. Çadırlarda yaşamını sürdüren aileler yaşamlarını kolaylaştırmaya dönük çeşitli düzenlemeler yapmışlardır. Bunlardan biri ve önemli olan çadırların iç kısmının aydınlatılmasıdır. Türkler kurdukları çadır kasağının üzerinde yer alan pencereden, doğal güneş ışığından faydalanarak çadırı aydınlatmışlardır. Doğal ışık düzenli bir tasarımla içeri sızmakta ve çadırın konik formu aydınlığın iç bölümde

dağılmasına destek sunmaktadır. Özellikle yaz aylarında çadırın kapısı ve çevresi açık bırakılmaktadır. Bunun temel nedeni hem çadırın gün boyunca aydınlatılmasını sağlayarak gün ışığından faydalanmak hem de çadırın içindeki hava sirkülasyonunu sağlamaktır.

Şekil 28: Aydınlatılan çadırın dıştan görünümü.

Kaynak: Atasoy, 2000: 77.

Akşam vakitlerinde çadırın içini aydınlatmak içinse „zul“ adı verilen hayvan sütünden yapılan özel bir yağ kullanılmaktadır. Yaz ayında süttten yapılan kaymağı hayvan derisinin içinde saklayıp ihtiyaç duyulduğunda eritilerek kullanılmaktadır. Zul, kendine has bir kabın içine pamuktan elde edilen fitil yerleştirilerek gece çadırın aydınlatılması güvenli bir şekilde sağlanmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte günümüzde enerji üreten akülü jeneratörler göçebe yaşama kolaylık getirmiş ve modern hayatın imkânlarını çadırdaki kullanma olanağı sunmuştur.

2.4.2.3. Malzemeler

Türk meskeni olarak değerlendirilen çadırların gerek dış görüntüsü gerekse iç tasarımı yönünden bakıldığında ağaç, dokuma, keçe gibi ürünlerin estetik olarak iyi bir incelikle işlenip bu malzemelerin işlevselliğinden faydalanıldığı karşımıza çıkmaktadır. Günlük ihtiyaçlarını daha çok hayvancılıkla sağlayan Türk milleti küçükbaş hayvanların yünlerini de işlemiş ve bir çok soruna (barınma, soğuktan korunma vb.) çözüm bulmuşlardır. Bu açıdan çadırın iç kısımları halı, kilim ve keçeden örtülerle donatılmıştır. Bunun yanı sıra işleme türü malzemelerle donatılarak gösterişli bir ortam kazandırılmıştır. Çadırın iç tabanı ateşin yandığı yer dışındaki alanlar keçe ve örtülerle kapatılmıştır. Bunun yanında çadırın duvarlarına kadınların yapmış oldukları nakışlı keçeler asılmıştır. Farklı nitelikteki ürünlerin yer aldığı heybe ve çuvallar kültürün özelliklerine uygun bir şekilde özenle nakış işlemesi yapılmıştır. Koyun yününden yapılmış dokuma veya yaygılardan yoksun olan Türk çadır yaşamı hayal edilemez. Dolayısıyla konar göçer yaşayan toplulukların, çetin yaşam koşulları nakış, işleme ve süslemelerle bezenmiş dokumalardan faydalanılarak zenginleştirilmiş ve yumuşatılmış denilebilir (Ögel, 2010: 166).

Şekil 29: Çadırın duvarına asılmış el emeği kilimler.

Kaynak: Yeliz Eregül, 2017.

Şekil 30: Çadırın iç bölümünde el yapımı süslemeler.

Kaynak: Yeliz Enengül, 2016.

2.4.2.4. Renk

Mimimalist yaşamın simgesi olan keçe akla gelecek her yerde (yer yaygısı, bebek beşiği, giysi, ayakkabı, tekne yapımı, çatı kaplama ve çadır yapımı vb.) kullanılmış, ortaya çıkan ürünlerin her birinde farklı renklerle kendini göstermiştir. Konar göçer toplumlar yüzyıllar boyu süre gelen keçe yapımında genellikle yünü doğal rengiyle kullanmayı tercih etmişlerdir. Keçeden yapılan ürünlerin zemininde beyaz, siyah ve kahverengi sıklıkla kullanılmıştır. Üzerinde kullanılan motiflerde ise renkler farklılık göstermiştir. Hayvanın yününden elde edilen bu renkler Türklerin meskeni olan çadırların yapımında da ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Türk topluluklarının sosyal yaşamlarında kullandıkları çadırların renkleri çadır sahiplerinin statülerini göstermektedir. Türkler için kültürel kimlik ögesi olarak kullanılan çadır, günlük hayatta, savaşta, çeşitli törenlerde farklı renklerle karşımıza çıkmaktadır.

2.4.2.5. Bezeme (Süsleme)

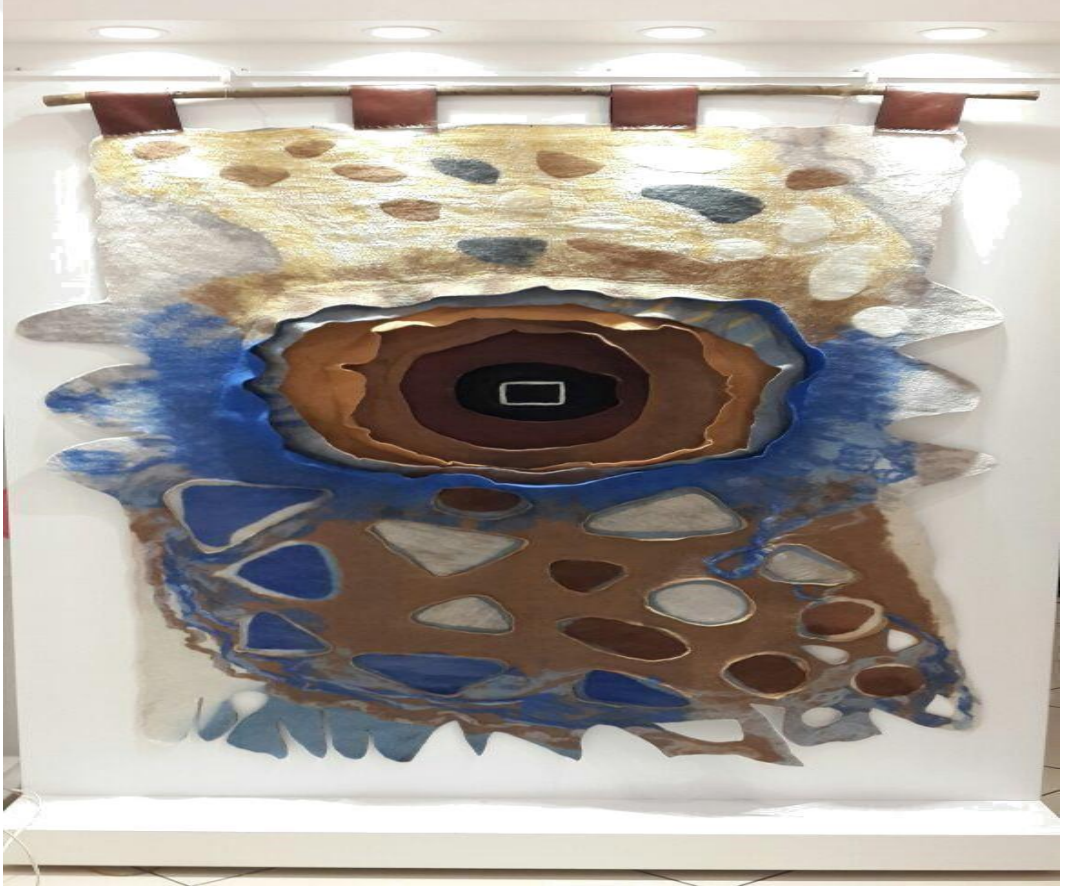
Pazırık kurganlarında rastlanan ilk keçe örnekleri incelendiğinde geleneksel yöntemlerle yapılmış olmaları dikkat çekmektedir. Göçebe Türk toplukları yetiştirdikleri hayvanların yünlerinden yararlanarak gerek çadırlarda gerekse diğer eşyalarda süslemeler yapmış, bu süslemelerde geleneksel yöntemleri kullanmışlardır. M.Ö. 5. yüzyılda rastlanan ilk keçe örnekleri Pazırık kurganlarında da tepme keçeler applike tekniği ile desenlenmiştir. Ayrıca keçeden yapılmış eğer örtülerinde de applike tekniği kullanılmış Türk hayvan üslubunun en önemli temalarından olan hayvan mücadele sahneleri stilize edilmiştir (Çoruhlu, 2007: 133). Applike ve işleme tekniği ile bezenmiş tepme keçeden seccadeler, at eğeri, kundak, halı, kilim ve çadır üst örtüsü halen müzelerde sergilenmektedir. Bunların yanı sıra pamuk, yün, ipek gibi ipliklerle veya sim, sırma vb. madeni teller kullanılarak suzeni, çin iğnesi, dival işi vb. işleme teknikleriyle de desensiz oluşturulmuş keçe ürünler süslenmiştir.

Keçeyi süslemede kullanılan işleme sanatı, Osmanlının belli bir döneminde çadır süslemelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Gündelik yaşamda her türlü ihtiyaçlarını karşıladıkları mekânlarının kendi zevk ve statülerine uygun süslemelerini çadırlarına yansıtmışlardır. Ayrıca kullanılan geometrik, sembolik, bitkisel vb. süslemelerden oluşan motifler dönemin sanat anlayışına uygunluk göstermiştir.

BÖLÜM 3: UYGULAMA ÜZERİNE

3.1. Günümüzde Keçe

Sanat, içinde geliştiği toplumların hem maddi hem de manevî aynasıdır. Türk sanatının gelişimini incelediğimizde başlangıcı; Orta Asya Hun, Göktür ve Uygur devletlerinde karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra çeşitli göçler vasıtasıyla Anadolu'da kurulan Selçuklular, Anadolu Beylikleri, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti şeklinde tarihi kronolojik olarak gelişimini devam ettirmiştir. Geleneksel sanat dalı içinde olan keçe sanatı, diğer sanat dalları gibi belli aşamalardan geçerek günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Şekil 31: Tamamen geleneksel tepme keçe yöntemiyle yapılmış farklı uygulamaların bir araya getirildiği modern bir duvar panosu.

Kaynak: Yeliz Erengül, 2017.

Keçe, hayvansal liflerin genellikle yünün, su ve sabun yardımıyla belli bir basınç altında birbirine kenetlenmesiyle oluşan dokusuz bir yüzeye sahiptir. Orta Asya'dan batıya göç eden Türkler tarafından Anadolu'ya gelen Türk el sanatlarının en eski tekniklerindedir. Orta Asya'da Hunlara ait kurganlarda çıkan keçe örnekleri gibi farklı alanlarda çok fazla yapıt, araştırmacılara o yıllarda varlığını sürdüren milletlerin gelenekleri, günlük yaşamlarında kullandıkları malzemeler ve bu malzemelerin kendine has özelliklerine yönelik bilgi vermiştir.

Orta Asya'dan günümüze gelen, keçe ile ilgili yapılan kazılarda elde edilen bilgiler; keçenin yapım yöntemleri, yararlanma yerleri, renk uyumları ve işlemleri yönünden keçe sanatının ilerleme aşaması irdelenmekte, Hun Devleti ardından ortaya çıkan Türk devletleri şeklinde adlandırılan Göktürk ve Uygurlarda da keçeciliğin dönemin koşullarına ve coğrafyanın şartlarına uygun üretildiği karşımıza çıkmaktadır. Selçuklular XI. yüzyıldan itibaren yaşamış oldukları coğrafyanın kültürünü, yaşam tarzını Anadolu'ya geldiklerinde kendileriyle birlikte taşımışlardır. Anadolu'da hem yerleşik hem de göçebe hayata devam eden Selçuklu Türkleri için çadır kültürü önem arz etmiştir. Selçuklu Türkleri kullandıkları çadırlarını bezemeye özen göstermişler öyle ki 13.yüzyıl minyatürlerinden Varka ve Gülşah'ta bu bezemeli çadırlara yer verilmiştir.

Selçuklu Devleti'nin mirası niteliği taşıyan Osmanlı Devleti'nde keçe sanatı değerini devam ettirmiş, günümüzde de Anadolu'nun belli bölgelerinde yapılan çeşitli eserlerle sürekliliği sağlanmıştır. Yeryüzünde yaşayan her toplulukta ortaya çıkması mümkün görünmeyen keçe sanatının ortaya çıkabilmesi için en önemli iki şartın aynı anda görülmesi gerekmektedir. Toplumun kültürel ve sosyal ihtiyaçları ve keçeden elde edilmiş mefruşat ve kıyafetlerinin doğuşunu sağlayan olumsuz, sert bir iklimin görülmesidir. Orta Asya'daki iklim özelliklerine benzer hava koşullarının Anadolu'da da görülmesi keçenin gelişmesine ve birçok alanda geleneksel el sanatı olarak kendini göstermesine olanak tanımıştır. Keçe tarihi gelişimi içerisinde Anadolu'nun Afyon, Balıkesir, Bigadiç, Manisa, Kahramanmaraş, Turgutlu, Tire, Ödemiş, Bergama, Soma Konya, Akhisar, Kars, Erzurum, Urfa gibi il ve ilçelerinde daha çok üretimi yapılan önemli bir el sanatı olmuştur. Bu şehirlerde geçmişe bağlı üretim yöntemleri ile keçe yer yaygısı, seccade, çoban kepeneği, başlık, çizme, çadır, yük keçesi, süt ve muz keçesi,

yatak keçesi, Mevlevilikte sikke, arakiye ve haydariye, atlar için eyer keçesi, at ve katırlar için semer keçesi, develer için havutluk türleri üretilerek günümüze kadar gelmiştir.

Bugün dünyada ve Türkiye’de sosyal yaşamın değişimi, gelenekselin modernlik bağlamında toplumların ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kalışı, endüstrinin gelişmesi sonucu keçeciliği de gelişimi konusunda olumlu etkilemiştir. Üretim yöntemi, üretilen ürün çeşidi ve kullanılan malzemelerin farklılaşması, keçeciliğin daha yaygın uygulanmasını ve ürün türlerinin artması ile kullanımlarının daha geniş kitlelere taşınmasını sağlamıştır.

Eski Türk toplumunun yaşamış olduğu bölgesel farklılıklar ve maddi imkânlar yaşamlarını şekillendirmede olduğu gibi yaşadıkları mesken konusunda da etkili olmuştur. Yerleşik yaşamın bir koşulu olarak sürekli aynı yerde kalan meskenlerin tersine rahat bir şekilde taşınan ve sökülüp tekrar yapılması seri ve hızlı olan çadırlar tercih edilmiştir. Bu tür barınaklar deve, katır, at vb. yük taşıyabilen hayvanların sırtlarında götürülebildiği gibi tekerlekli aletler üzerinde de buldukları alandan gittikleri bölgelere kadar taşınabilmiştir. Yorgunluklarını gidermeye ve geceyi geçirmeye imkân sunan çadırlar göçebe topluluklar için bir mesken olmasının yanı sıra farklı bir önem taşır. Çünkü çadırların renk ve ihtişamları, çadırın iç bölümündeki yerleşme planı insanlar arasındaki saygınlığın göstergesidir. Gerek dış alanda gerekse çadırın iç bölümünde kullanılan halı, kilim, keçe gibi ürünlerin sanatsal yönden önem taşımaya imkân sunmakta ve içinde yer aldığı milletin sanat anlayışını ortaya koymaktadır. Cenaze merasimleri, ülkeyi yönetecek kişinin belirlenmesi törenleri gibi değerli görülen olaylar genellikle çadır etrafında gerçekleştirilmiştir. Gök kubbenin devleti, çadır kubbesinin ise aileyi örttüğüne inanılmıştır. Sabit bir yaşama geçilmesinden sonra da çadır kültüründen bir anda vazgeçilmemiş belli bir süre varlığını devam ettirmiş, sonraki aşamada mimarinin gelişmesinde ilham kaynağı olmuştur. Sonuç olarak çadır dini, sosyal ve sanatsal alanlardaki önemi ile konargöçer yaşam kültürünün ayrılmaz bir parçası olmuş, toplumun bakış açısını yansıtmada ve karakterini ortaya koymada etkin rol oynamıştır.

Göçebe yaşamın tam tersi özellik gösteren yerleşik yaşam, toplumsal, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden önemli bir değişikliğe uğramıştır. Kültürümüzün önemli bir parçası

olan Türk el sanatlarının en eski tekniklerinden biri olan geleneksel keçe sanatı da geçmişten günümüze kendini yenileyerek varlığını sürdürmektedir. Bugün geleneksel keçe yapan ustalar azalsa da keçeyi farklı yöntem ve tekniklerle kullanan lif sanatçılarının tasarım ürünleriyle kendini göstermektedir. Bu çerçevede günümüzde karşımıza çıkan yeni ve farklı yöntemler aşağıdaki gibidir:

3.1.1. İğneli Keçe Tekniği

İğneli keçe, kumaş veya keçe tabaka üzerine desenin kopya kâğıdı yardımıyla geçirilmesinden sonra çizim üzerine yünün yerleştirilmesi ve keçe iğnesinin zemindeki fırça veya süngere ritmik bir hareketle aktarılmasıyla oluşan nakış yöntemidir. İğneli Keçe yönteminde yardımcı malzemeler; keçe fırçası veya sünger, keçe iğne aparatı, renkli yün, kumaş veya tabaka keçedir. Bu yöntem farklı tekstil malzemeleri üzerinde de uygulanabilmektedir.

Şekil 32: Minyatürden yapılmış semazen resminin iğneli keçe tekniğinde yapılış aşaması.

Kaynak: Yeliz Erengül, 2017.

Şekil 33: Stilize edilmiş çift başlı kartal motifinin keçeden yapılmış bir yeleğin sırtına iğneli keçe tekniğiyle yapılışı.

Kaynak: Yeliz Erengül, 2017.

3.1.2. Keçe Üzerine Aplike Tekniği

Keçe üzerine applike tekniği, daha önce hazırlanan tabaka keçe üzerine farklı bir renk keçeden motif veya çizimin kesilerek alınması ve zemin üzerine yerleştirilerek su ve sabun yardımıyla birbirine kaynaştırılması tekniğidir. Son olarak dikiş tekniğiyle dikilir.

Şekil 34: Çift başlı kartal motifinin, applike tekniğine benzer bir yöntemle yapılmış panosu.

Kaynak: Yeliz Erengül, 2017.

Şekil 35: Çiniden uyarlanarak yapılmış kuş motifli keçe yastık.

Kaynak: Yeliz Erengül, 2017.

3.1.3. Shibori Tekniği

Boğmak, bükme, sıkıştırmak anlamına gelen Shibori Tekniği, kumaşı katlayarak, dikerek ve buruşturarak vb. şekil vermek ve verilen bu değişik şekilleri bağlamak ve düğümlemek suretiyle tekstilde kullanılan güzelleştirme yollarındandır. Kaynatılan su içerisinde hazırlanan kumaş, malzemenin özelliğine göre belli bir süre bekletilir. Kumaş boyası eklenerek renklendirme işlemi yapılır.

3.1.4. Avalon Tekniği

Farklı dokulardan oluşan ipliklerin bir araya getirilmesiyle farklı desenler ve formlar oluşturulduktan sonra üzerine dikiş tekniğiyle veya ıslak keçe yöntemiyle sabitleme işlemi yapılır. Bu yöntem yalnız ipliklerle değil parça kumaş ve keçelerle de yapılabilir.

3.1.5. Shenille Tekniği

Bir yüzey düzenleme tekniği olan Shenille farklı renk, doku ve en az üç renkten oluşan tekstil malzemesinin üst üste getirilerek dikiş tekniğiyle sabitlenmesi ve taban malzemesi hariç dikiş aralarının kesilerek yapılmasıdır.

3.2. Keçeden Yapılmış Çadır Modelinin Tanıtımı

Bozkır (step) kültürüne sahip olan Türkler, mesken olarak pratik bir şekilde kurulan ve toplanan, rahatlıkla taşınabilen genellikle yuvarlak gövdeli, kubbemsi çatısı olan çadırları geniş bozkırlarda, Gök Tanrı'nın altında, varlıklarını sürdürmek istedikleri yerde veya bölgede kurarak orayı yerleşim alanına çevirmişlerdir.

Türlere yaşamlarında yuva olmuş çadırların yapım aşaması, kurulumu, iç döşemesi Türkler için bir kültür haline gelmiştir. Gelenek ve göreneklerini, dini inanışlarını, yaşam biçimlerini yansıtan çadırlar zamanın şartlarına göre farklılık göstermiş kullanılan malzemeler, süsleme öğeleri ve motifler gibi birçok özellik değişim göstermiştir.

Hazırlanan minyatür çadırda önce ahşaptan iskelet oluşturulmuş daha sonra geleneksel yöntemlerle kumaş haline getirilen keçe desenlenerek yerleştirilmiştir. Mefruşat olarak ise; geleneksek motiflerle süslenmiş minder, yastık, yolluk gibi çadırın iç döşemesini oluşturan öğelerle tamamlanmıştır.

Şekil 36: Çadır iskeleti için tabaka keçe hazırlama (yünü yayma).

Kaynak: Yeliz Erençül.

Şekil 37: Yünün keçeleştirilerek kumaş haline getirilmiş aşaması.

Kaynak: Yeliz Erengül.

Şekil 38: Kumaş haline getirilen keçeyi desenleme (iğneleme tekniği).

Kaynak: Yeliz Erengül.

Şekil 39: Etekleri desenlenen keçe parçalarının çadır iskeletine birleştirilmiş görünüşü.

Kaynak: Yeliz Erençöl.

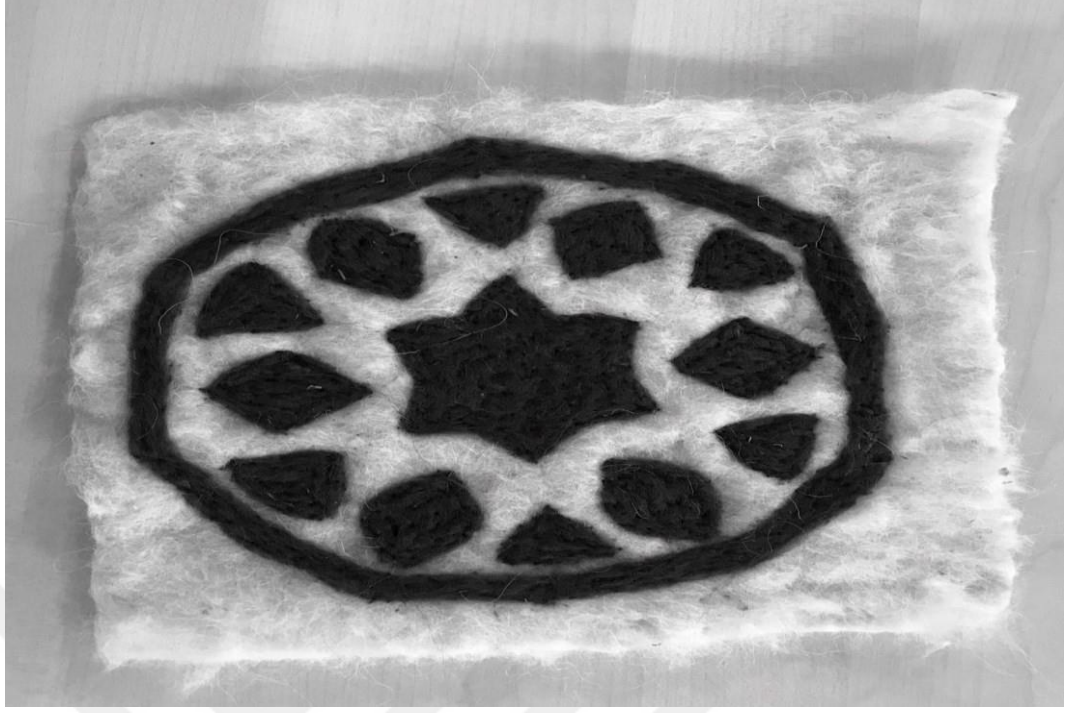
Şekil 40: Birleştirilen yerlerin dikiş tekniğiyle süslenmesi .

Kaynak: Yeliz Erençöl.

Şekil 41: İğneleme tekniğiyle desenlenmiş çadır yastığı.

Kaynak: Yeliz Erengül.

Şekil 42: İğneleme tekniğiyle desenlenmiş çadır yolluğu.

Kaynak: Yeliz Erengül.

Şekil 43: İğneleme tekniğiyle desenlenmiş çadır yastıkları.

Kaynak: Yeliz Erengül.

Şekil 44: Çadır ve çadırdaki kullanılan bazı mefruşatlardan bir görünüş.

Kaynak: Yeliz Erengül.

Şekil 45: Çadır ve çadırdaki kullanılan bazı mefruşatlardan bir görünüş (devam).

Kaynak: Yeliz Erengül.

Şekil 46: Çadır mefruşatlarından bir görünüş.

Kaynak: Yeliz Erençül.

Şekil 47: Çadır mefruşatlarından bir görünüş (devam).

Kaynak: Yeliz Erençül.

SONUÇ

İnsan yaşamının en temel gereksinimlerinden biri olan barınma eylemi, sınırları belirli bir alana ihtiyaç duymaktadır. Bu alan kişilere özgü kültürel özellikleri yansıtan, değerler, inanç biçimleri vb. pek çok kodu bünyesinde barındırır. Bu anlamda, çadırın anlamı kültürel ve yapısal çevrenin kültürel nitelikleriyle ilişkilidir.

Göçebe Türklerin yaşantısı yüzyıllar boyu doğayla iç içe olmuştur. Yani yaşamları, doğal hayatla uyumlu ve sıkı sıkıya bağlıdır. Keçeden yapılmış çadırın gerek dış tarafında gerekse iç döşemesinde kullanılan süslemelerde doğayı simgeleyen sembolik anlamlar, renkler ve biçimler dikkat çeker. İnsan ve hayvan figürlerinin yanı sıra geometrik ve bitkisel motifler görmek mümkündür. Türkler çadır yapımında iki önemli vazgeçilmez malzemeyi yani keçe ve ahşabı kullanmışlar, yapısal malzemeleri ahşaptan kaplamaları ise keçeden oluşmuştur. Keçe sadece çadır örtüsü olarak kullanılmamış aynı zamanda yatak, minder, yolluk ve süsleme unsuru olarakta karşımıza çıkmaktadır.

Türk el sanatlarının en eski tekniklerinde biri olan keçe sanatı; Orta Asya'ya özgü göçebe yaşam biçiminin bir ögesi olarak gelişmiş ve göçer kültürlerinde kullanılan keçe yaşamsal önem taşımıştır. Yaşadıkları çadırları, giysileri, nazarlıkları dahi hep keçeden yapmışlardır. Keçeden yapılmış kolayca kaldırılabilir yer yatakları ve yine ağır mobilyalar yerine kolay taşınabilir keçeden yapılmış mefruşat mevcuttur. İç mekan örgütlenmesi en az dış düzen kadar önem arz eder. Halk çadırlarında işlevsellik öneme sahipken özellikle saray çadırlarında konfor daha önemli olmuştur. Pazırık kurganlarından çıkan keçe örnekleri, keçe kültürünün en eski kalıntılarıdır. Pazırık kurganlarında at iskeletleri ile birlikte bir çok tepme keçe eyer örtüsü bulunmuştur. Genellikle dağ keçisi, geyik, aslan gibi hayvanların mücadelelerini konu alan kompozisyonlara veya bitkisel bezemelere yer verilen bu eyer örtülerinin kenarları sarkar kordonlarla veya püsküllerle zenginleştirilmiştir.

Tepme keçe yaygılarda geometrik bezeme çeşitlerinden dikdörtgen, baklava, üçgen, kare, zincir ve sekizgene yer verilmiştir. Bu bezeme çeşitlerinden olan dikdörtgen, yaygıların tamamında kullanılmıştır. Bunların yanı sıra dal, çiçek, badem, gül, lale gibi bitkisel bezeme çeşitleri de kullanılmıştır. Tepme keçe seccadelerde de geometrik bezemeler, figüratif ve bitkisel bezemeler kullanılmış, bu bezeme çeşitlerini doğadan

stilize, anlam yüklü ve figürlü süslemeler izlemektedir. Türklerin göç ettikleri yerlerde bıraktıkları sanat eserleri, örf ve adetleri Türk sanatı açısından da büyük önem taşımaktadır. Türk kültür sanatının en önemli unsurlardan biri de göçebe çadır geleneğidir.

Sonuç olarak, Orta Asya'dan günümüze Türklerde keçeden yapılmış çadır mefruşatıyla ilgili genel bilgiler verilmiş, örneklerle ve uygulamalarla çadır mefruşatı ve süslemeleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Geçmişten günümüze Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan çadır kültürüne sahip çıkmak ve keçe sanatının yaşatılması için yol açmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyürek, B. Y. (2016). Geçmişten Günümüze Yün Lifi ve Keçe Kullanımının İncelenmesi ve Kepenek Üretimi. *4. Yöresel Ürünler Sempozyumu ve Uluslararası Kültür Sanat Etkinlikleri*. Bildiri Kitabı. Antalya.
- Arseven, C. E. (1975). *Sanat Ansiklopedisi. C. I*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, (4. Baskı), İstanbul.
- Atasoy, N. (1985). *Status*. Beymen. No:3 İstanbul.
- Atasoy, N. (2000). *Otağ-ı Hümayun Osmalı Çadırları*. Aygaz. İstanbul.
- Başar Ergenekon, C. (1999). *Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi Renk, Desen, Teknik ve Kullanım Özellikleri*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Baysal, N. (1996). Keçecilik. *Folklor Süreli Halkbilim Dergisi*. Cilt. 5, 45.
- Beğic, H. N. (2015). Konya Müzelerinde Bulunan Keçe Ürün Örnekleri. *İdil Dergisi*. Cilt: 4, Sayı: 15.
- Beğic, H. N. (2016). Giyim Kuşam Kültüründe Keçe Sanatına Tarihsel Bir Bakış. *SUTAD Dergisi*. Sayı: 40.
- Chaliand, G. (2001). *Göçebe İmparatorluklar-Moğolistan'dan Tuna'ya MÖ V.yy XVI.yy* (Çev E. Sunar). Doğan Kitapçılık 2001, (Original Makalenin yayım tarihi 1995).
- Çandarlıoğlu, G. (2003). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. İstanbul
- Çeliker, D. (2011). Geçmişten Günümüze Türklerde Keçecilik ve Keçe Yapımında Yeni Teknikler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi Art-E*. Isparta
- Çoruhlu, Y. (2002). *Hun Sanatı*. Yeni Türkiye Yayınları. Cilt: 4. Ankara
- Daruga, D. (2013). İzmir Tire'de Keçecilik. *Akdeniz Sanat Dergisi*. Cilt:6, Sayı: 12.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun Sanatı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul.
- Erden, A. (1982). Batı Anadolu Türkmen Çadırları. *Antropoloji Dergisi*. Sayı: II, Ankara.
- Ergin, M. (2011). *Dede Korkut Kitabı*. Boğaziçi Yayınları. İstanbul.
- Göker, M. (2009). Türklerde Oturma Elemanlarının Tarihsel Gelişim Süreci, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol. 1, No. 1.

- Gömeç, S. Y. (2016). Uygur Türklerinin Destanları ve Kültürü Hakkında Özet. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*.
- Gür, S. (2012). Anadolu'nun Sanat Objesine Dönüşen Kültürel Değeri Keçe. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*. Cilt: 1, Sayı:1.
- Kutlu, M. (1986). Doğu Anadolu Göçer Topluluklarında Kara Çadır. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi*. İzmir.
- Küçükerman, Ö. (1985). *Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi*. Apa Ofset Basımevi, İstanbul.
- MEB (2012). *El Sanatları Teknolojisi Keçeleşme*. Ankara.
- Onuk, T. (2005). *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX. Yüzyıl)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Ankara.
- Ögel, B. (1984). *Türk Kültür Tarihine Giriş, C. VII*, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Önder, M. (1974). Mevlana Müzesinde Bulunan Mevlana'nın Elbiseleri Üzerine Bir Araştırma. *Türk Etnografya Dergisi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Sayı: XIV. Ankara.
- Özdemir, M. ve Özeyer, H. "İzmir İli Tire İlçesinde Keçe Yapımı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Cilt: 6, Sayı: 25.
- Özünlü, E. E. (2014). Osmanlı ve Kırgız Konargöçerlerinde Yurt. *Bilig Dergisi*. Sayı: 71.
- Radloff, W. (1956). *Sibirya'dan*, (çev.: Ahmet Temir), Maarif Basımevi, İstanbul.
- Sevinç, B. ve Oyman, N. R. (2016). Keçe Üzerine Farklı Yüzey Düzenleme Teknikleri İle Giyilebilir Sanat Ürünleri. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 13.
- Somçağ, H. ve Akçakale, N. (2016). Yün Liflerinden Keçeleştirme Yöntemi İle Ayakkabı Yapımı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 4, Sayı: 9. Türkiye.
- Sözen, M. (1993). *Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı*. Türk İş Bankası A.Ş. Ankara.
- Şahin, A. Ç. (2016). Türk Çadırı Üzerine. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 16, 25-39.
- Tezcan, H. (2015). Osmanlı Keçeciliğinde Saray İçin Üretilen Keçelerin Yeri ve Önemi. *8. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri-I*. Ankara.

İnternet Kaynaklar

<https://tr.depositphotos.com/2652002/stock-photo-yurt-nomads-tent.html>, (15 Aralık 2017).

www.kemalelitemiz.com

<https://www.tekstilbilgi.net/osmanli-doneminde-kiyafet.html>, (Aralık 2017).

<http://www.malatyabuyuksehirgazetesi.com/malatya-da-yetistiricilere-uygulamali-koyun-kirkimi-egitimi/6950/> (2017).

<http://tekstilkutuphane.blogspot.com.tr/2015/06/yun-liflerinin-fiziksel-ve-kimyasal.html>, (2017).

<http://www.haberalkibrisli.net/kibris/yilanli-tepeye-hayvan-yikama-havuzu-h15669.html> (2017).

<http://hvac.livejournal.com/578295.html>, (2017).

<https://uqsturk.files.wordpress.com/2011/06/konar-gc3b6c3a7er.jpg>, (2017).

<http://www.sanatduvari.com/konar-gocer-turkmenler/>, (2017).

<http://turkevi.blogspot.com.tr/2010/12/turk-cadir-kulturu.html>, (2017).

<http://www.turkosfer.com/turklerde-cadir/>, (2017).

<http://www.forumgercek.com/786332-post2.html>, (2017).

<https://homecrisisandtheimagination.wordpress.com/2014/08/11/homes-houses-and-nomadic-people-photo-gallery/journey-to-the-heartland-of-mongolia/>, (2017).